

GYEKICZKI TAMÁS

*LIBIKÓKA AVAGY A MUNKA
VILÁGA AZ „ÖTVENES ÉVEK”
MAGYARORSZÁGÁN*

GYEKICZKY TAMÁS

LIBIKÓKA AVAGY A MUNKA VILÁGA AZ „ÖTVENES ÉVEK”
MAGYARORSZÁGÁN

Gyekiczky Tamás

*Libikóka avagy a munka világa az „ötvenes évek” Magyarországon**Bérek és normák*^①

1. Az ipari konfliktusok előterében Magyarországon is a normák és normázások álltak. A korabeli politika a munkanormákat nemcsak a bérek alapjának, hanem a tervgazdaság lényeges, elengedhetetlen feltételének tartotta. A norma – mondták – meghatározza a terv végrehajtásához szükséges időt, s ezen keresztül szabályozza a teljesítmények alakulását. Ezért a teljesítmények méréséhez és a teljesítményberezéshez nélkülözhetetlen a norma.¹

Az ipari termelés rendszerének lényeges szabályozó elemei minden kétséget kizáróan a munkanormák. Jelentőségük a standardizált tömegtermelés, a „racionális” működésre törvő munkafolyamat, a technikai és technológiai rendszerek elterjedt alkalmazása óta megnőtt. A normák megállapítása minden ipari termelési szervezetben érdek- és hatalmi viszonyok dinamikájában zajlik, függetlenül a normákat megállapító folyamat tudományos, azaz „objektív” jellegétől. A normák meghatározásának hátterében a termelési- és munkaszervezet szereplőinek csoportérdekei, az elsajátítási és elosztási viszonyok megváltoztatásáért, a többletermékek és az érték többlet feletti rendelkezés monopóliumáért vívott harc áll. A dolgozók számára a normák nagysága, alacsony vagy magas határértéke a bér nagyságát határozza meg, ezért is törekednek – szinte mindenütt – a normák „lazább” megállapítására. Ugyanakkor az ellenkező érdekekkel rendelkező csoportok számára (tulajdonosok, menedzsment) a normák szigorú avagy minél feszezebb megállapítása a célszerű.

A modern technológiai rendszereket a termelés folyamatába állító ipar esetében a munkanormák többnyire művelési és/vagy időnormák. Az időnormákat a különböző módszertant felvonultató „szak”-apparátus állapítja meg, s ennek konkrét lebonyolítása a társadalmi és történelmi feltételek együttesétől függ.

1949/50 fordulóján a politikai ideológia gazdasági mozgásokat értelmező része úgy vélte, hogy az alkalmazott normákkal komoly problémák vannak. Elavultak, becsülően alapulnak, nem ösztönöznek a teljesítmények fokozására, így – logikusan – meg kell változtatni őket.² Ezért a módszertanilag „helyesen” kivitelezett

^① A tanulmány egy máig meg nem jelent könyv részlete. Eredetileg a szerző neve alatt publikált kötet címe *Munkában és munka nélkül* (Történeti-szociológiai tanulmányok a munkáról, foglalkoztatásról és a munkanélküliségről) lett volna. A kézirat 1997-ben készült. A bérek és a normák című részből megjelent egy rövid tanulmány a nyolcvanas évek elején a *Világosságban*. Az interjú elkészítéséhez az 1984-1986 között folyósított Soros Ösztöndíj adott lehetőséget. A megbüntetett, fegyelmezetlenkedő dolgozókkal készítettünk ekkoriban interjúkat, azokkal, akiket elértünk, és akik vállalták a beszélgetést. Az interjúk kiadására soha semmilyen kiadó nem vállalkozott, ezért ezek is asztalfiókunk méhén pihennek. A szerző köszönetet mond – először a nyilvánosság előtt – Mártonfy Györgynek a közreadott interjú hangfelvételéért.

normakészítés segítségével egymást követték a normarendezések. A legnagyobb és hatásában is legdramatikusabb az 1950 késő nyarán/kora őszen lezajlott normarendezés volt. A rendezést megelőző időszakban az apparátus minden szintje, szerve és fajtája (párt, szakszervezet, állami, országos, és megyei) egymás után tárta fel és hozta nyilvánosságra a norma- és bércsalásokat.

Az illegálisnak nyilvánított – de mint említettük, minden ipari munkaszervezetben szükségképpen lejátszódó – alkufolyamatnak (melynek tárgya a norma meghatározása), az ötvenes évek pártvezetése a szakszervezet segítségével akart véget vetni. Kidolgozták és az érintettekhez eljuttatták a szakszervezeti

bizalmiaknak készült „elméleti” útmutatót, amely a szakszervezeti bizalmiak bér- és normacsálók elleni harcát volt hivatva irányítani. A párt apparátusának elképzelése szerint a bizalmi, aki munkatársai között dolgozik, látja igazán, hogy ki milyen munkamódszerrel mennyit keres. Így aztán azt is rögtön észre veheti, ha valaki illetéktelenül, újítás, új munkamódszer bevezetése nélkül, csalással nagy fizetést vesz fel. „Az egyik cipőgyárban egy munkásnő a lukasztásnál egyes munkaelemeket kihagyott, és ezzel teljesítményét 200% fölé emelte. Az ilyen csalást leghamarabb az ott dolgozó bizalmi leplezheti le... A bizalmi, ha bármikor ilyen jelenséggel találkozik, bércsalást, normalizítást, fegyelmezetlenséget vesz észre a dolgozók részéről... bátran és következetesen – személyekre való tekintet nélkül – leplezze le őket a dolgozók előtt, azonnal jelentse a műhely, illetve az üzemi bizottságnál. A bizalmi érezze, hogy ebben a harcban támogatja Pártunk, a dolgozó nép hatalmas ereje...” – szolt a nyílt feljelentésre és a munkatársak utáni kémkedésre felszólító pártutasítás. „Ahhoz, hogy ezt a feladatot teljesíteni tudjuk, ébernek kell lennünk... A hibák mögött meg kell keresni az ellenség kezét... Harcolnia kell a bizalminak az imperialisták ügynökei, a bércsalók, a jobboldali szociáldemokraták és a klerikális reakció ellen... Különösen ébernek kell lenni a jobboldali szociáldemokratákkal szemben. Rákosi elvtárs mondotta, hogy »ők azok, akik tanácsokkal látják el és bátorítják a normalizítókat, bércsalókat, a táppénzcsalókat.« Így szolgálják ki az ellenséget, folytatnak aknamunkát uraik, az imperialisták, háborús uszítók érdekében.”³

A belső dokumentumokból kiolvasható a kormányzat életszínvonal-csökkentő törekvése, a fogyasztás termelési beruházások javára történő visszafogása. A normarendezésekkel kapcsolatos álláspontját a legfelsőbb párt- és állami vezetés úgy határozta meg, hogy reálbércsökkenés minden áron. A norma mint a bérek meghatározásának egyik eleme bekerült a gazdaságpolitikai eszközök közé, s 1950 nyara a normarendezések előkészítésével telt el. Ennek során nemcsak a fontosabb arányokban, hanem minden részletben előírták a normarendezés végrehajtását. A normarendezés alapjául kiválasztott áprilisként lényeges szerep jutott, mivel áprilisban a munkaversenyek hatására 180-220%-osan túlteljesítették a terveket. (Hála a Felszabadulás 5. évfordulójára rendezett munkaversenynek.) Az év közepén végrehajtott normarendezés az áprilisban elért jelentős teljesítményeket tekintette 100%-os normának, azaz bázisnak.

A normarendezés nem pusztán általános normaszigorítást jelentett. Párhuzamosan – a nehézipari munkatevékenységek javára – átrendezték a normarendszerbe bújtatott preferenciák szerkezetét. Az 1950-es őszi

normarendezést szűnni nem akaró – és a technikai fejlődésre hivatkozó – “normakarbantartás” követte. A látszat azonban, mint mindig, csalóka. Igaz ugyan, hogy a műszaki fejlődés valamint a technológiai eljárások és folyamatok hatékonyságának növekedése elméletileg lehetővé teszi, sőt megköveteli a normák állandó emelését, csak hogy az ötvenes évek Magyarországon másról volt szó, mivel az állami- és pártvezetés gazdaságpolitikájából következően az iparban megtermelt többletértékek elvonásának és központosításának eszközeként használták fel a normarendezéseket. A normarendezések, szigorítások keresztülvitele egyre nagyobb nehézségbe ütközött. Ezért a kormányzat újabb és újabb társadalmi csoportokat vont be vagy kényszerített a normarendezések melletti agitációjába.

Az 1953-as kormányprogram nyomán kibontakozó irányváltás nem hagyhatta érintetlenül a normákat és a körülöttük kialakult politikai gyakorlatot. Az új “irányzat” intézkedései két típusba sorolhatóak. Enyhítettek, ahol lehetett – akár minisztertanácsi szinten is –, de szigorítottak ott, ahol a műszaki-technológiai fejlődésre hivatkozva szigorítani lehetett.

1954-ben, mikor a Rákosi és a mögötte álló politikai erők erőteljes támadásba kezdtek, s ezzel ismét megváltozott a normákat meghatározó gazdaságpolitika is. Egyfelől továbbra is kitartottak a Nagy Imre által vezetett Minisztertanács korábbi, normákat könnyítő utasításai mellett, másfelől azonban egy új normaszigorítási kampányt határoztak el. E kampány a központi állami- és párt ellenőrző szerveken túlmenően komoly támogatókra talált a nagyvállalati vezetők körében. 1955-ben a reneszánszát élő Rákosi-vezetés ismét drasztikusan nyúlt a normaszigorításokhoz. Az eredmény azonban – erről a hangulatjelentések hűen beszámolnak – csak olaj volt a tűzre.

2. A bérlpolitika jelszava a munka termelékenységének ösztönzése volt. A bérlpolitikát a dolgozói teljesítménynövekedésre, a munka minél jobb megszervezésére, az újítások kidolgozására való törekvés, “egyszóval, a munka termelékenységének emelése” vezette. A bérlpolitika a teljesítménybéren nyugodott, ami a korabeli viszonyok között darabbér-rendszert valamint a vállalatvezetés különböző szintjeinek – önkényes – jutalmazási lehetőségét jelentette. Az időbérezési formát annak teljesítmény-visszatartó hatása miatt vetették el.⁴

Miként a normák esetében, az 1950-es nagyobb bérrendezési kampányt is a bér-és normacsálók elleni különböző kisebb kampányok vezették be. Nyilvános szakszervezeti tárgyalások, szakszervezeti vezetőségi ülések, újságcikkek sugalmazták, hogy a norma- és “bérfronton” tarthatatlanná vált a helyzet. Az új norma- és bérrendezések újabb munkaversenyekkel voltak összekötve, így a bér-és normaszigorítás “visszarendező hatása” kezdetben majdhogynem eltűnt. Azonban a munkástiltakozásokat és ellenállásokat még az átgondolt és tudatosan irányított központi akciók sem tudták megakadályozni, legfeljebb tompítani vagy időlegesen visszafogni. Már 1950 decemberében kiderült azonban, hiába minden szigorítás, hiába minden központi szándék, a beralap-túllépések növekednek. Ennek oka egyfelől, hogy a fontosabb pozíciót betöltő munkásokat mindenképpen meg kellett fizetni, másfelől az idő előtt végrehajtott terv, a túlórák önmagukban szintén elősegítették a beralap túllépését. A beralap-túllépések ellentételezésére központi intézkedések születtek, mindhiába. A “hibák” egyik okát a bértervezés

hiányosságaira vezették vissza, ezért azt megszigorították. A szigorítás következtében még nagyobb szakadás következett be a termelési folyamat és annak szabályozási rendszere között. E diszkrépancia újabb kampányokhoz vezetett, és így tovább. A hiányosságok felszámolásában ismét – akár csak a normák esetében – az agitációt, a különböző dolgozói csoportok agitációs részvételét erőltették. A dokumentumokból az olvasható ki, hogy egy több szinten zajló “szabályozási játék” bontakozott ki változékony erőviszonyokkal és frontokkal, változó résztvevőkkel, s egyre erősödő központi beavatkozással; mindenesetre egyre szabályozhatatlanabb helyzetekkel. E körülmények között csak egy tény volt biztos: az életszínvonal csökken(t)ése.

1953 júniusa után a béremelések és más intézkedések hatására repedések keletkeztek a bérlpolitikát vezérlő adminisztratív mechanizmusok addig szilárdnak hitt blokkján. A repedések egy része abból származott, hogy egyre nyíltabban jelentek meg a béraránytalanságok, amiképpen a bér és a munkaerőmozgások összefüggése is nyilvánvalóvá lett. Ez után már a “laza” normák és az “elfutó” bérek a munkaerő-vándorlással, vagyis a munkaerőhiány okozójával, a vándormadárrel kerültek – ideológiailag megteremtett – kapcsolatba. 1954-re azonban mindezt “túlhaladta” az idő. Újra a központi szigorítás – a bér-és normafegyelem “helyreállítása” – vált a legfontosabb politikai célkitűzéssé. Fellazult a politikai kontroll rendszere, ezért az eredeti mechanizmus helyreállítását (a “rekonstrukciót”) az apparátus napi, agitatív feladatként kezelte. 1955-ben a határozatok és iratok már egyértelműek: “a munkabér területén legfontosabb feladat a bér-és normafegyelem megszilárdítása.”⁵ Az eredmények ma már nem kétségesek.

Álljon itt egy statisztikai adatsor az „ötvenes évek” reálbérindexének, a munkások és alkalmazottak reálbérének alakulásáról.⁶

	1949 = 100%	Előző év = 100%
1949	100,0	-
1950	101,2	101,2
1951	89,7	88,6
1952	88,	98,3
1953	87,0	98,6
1954	102,2	117,5
1955	105,4	103,1

Munkafegyelem és munkaerő gazdálkodás

A külső munkaerőpiac(ok) megszüntetése után a politikai kormányzat a belső (üzemen belüli) munkaerőpiac működését korlátozta, és azt saját normái, értékei, céljai szerint akarta működtetni. A totális kontroll kiépítése a belső munkaerőpiacon sem nélkülözhetette a munkaerő mozgásának, mobilitásának, a legfelsőbb politikai akaratnak megfelelő szabályozását. A fegyelmi jogszabályok, a joggyakorlat, az ítélkezési rendszer ezt hivatottak biztosítani. A munkafegyelem megszilárdításáért vívott harc először a szakszervezetek hatáskörébe tartozott. Miután azonban a szakszervezetek „társadalmi eszközökkel vívott harca” – értsd a rendőri eljárások megindításának lehetetlensége (Gy.T.) – nem vezetett eredményre, közbelépett az állami (párt) apparátus, és jogszolgáltató rendszerének minden elnyomó eszközét felhasználva szállt síkra a „fegyelmezetlenkedő” dolgozók ellen. A kampány tudatosan szerveződött, erről a megindításáról fennmaradt jegyzőkönyv tanúskodik, amelyet rövidítve ismertetünk: „1951. XII. 19-én a N.T.-ban M. elvtárs értekezletet tartott a munkafegyelem kérdésében. Az értekezleten résztvettek: a Párt, M.T.H., Igazságügyminisztérium, K.G.M. BEM. É.M., KIM., KPM., Élelmezési Minisztérium. M. elvtárs ismertette, az értekezlet azért lett összehíva, hogy megállapítsuk, a minisztériumok hol tartanak a munkafegyelem kérdésében. Mit tettek eddig a minisztériumok, hogyan foglalkoznak a kérdéssel a munkaügyi, iparági főosztályok, milyen tapasztalatok vannak, hogyan fogadták az igazgatók, és mit akarnak tenni a továbbiakban.... A BEM és az ÉM munkaügyi főosztályáról az elvtársak elmondták, hogy több ezer olyan toborzotat jelentettek fel a rendőrségen a vállalatok, akik megszöktek a toborzási jutalommal, de a rendőrség sem nagyon megy utánuk. K. elvtárs (Párt) hozzászólásával megkritizálta a minisztériumokat, hogy nem foglalkoznak kellő súllyal a dologgal. Elmondta, hogy a fegyelmet fentről lefelé fogjuk érvényesíteni. S. elvtárs (M.T.H.) elmondta, hogy új kiközvetítési javaslatot dolgoznak ki, valamint a munkakönyvnel is lesznek bizonyos változások... M. elvtárs összefoglalójában

elmondta, hogy a munkafegyelemben új szakasz következik. A rendeleteknek érvényt kell szerezni, ezt a munkát az igazgatókon keresztül kell vinni, ők lesznek felelősek a munkafegyelemért. Az igazgatók az új periódust még nem mindenütt értették meg. A sajtó szerepe is rendkívül fontos lesz a továbbiakban. A munkát a minisztériumokban a munkaügyi főosztályok fogják össze, irányítják és ellenőrzik. Az N.T. egy tervet készít az üzemekbe való kiszállásokra, ellenőrzés céljából. Az üzemekbe az ügyészség a minisztériummal fog kimenni, és ott kiválogatja azokat, akik meg lesznek büntetve. Az első ítéletet januárban egy sor ítélet követi majd. Az Igazságügy Minisztérium a feladatait már most dolgozza ki. A minisztérium munkaügyi főosztályának kell megadni, hogy hova kell kimenni, hol vannak a legsúlyosabb fegyelmezetlenségek, ugyanakkor az M.T.H.-nak is meg kell adni azoknak az igazgatóknak a neveit, akik munkakönyv nélkül alkalmaznak önkényes kilépőket. A bírósági büntetések zöme javító-nevelő munkára való büntetés lesz, ugyanannál a vállalatnál, ahonnan önként kilépett 10-25%-os illetmény-csökkentéssel. Ez szükségessé teszi a vállalatnál az ellenőrzés megszervezését. Abban az esetben, ha a javító-nevelő munka nem segít, át lesz azoknál, akik tovább fegyelmezetlenkednek, változtatva börtönbüntetésre. Az N.T. a kiszállások ellenőrzések lebonyolítására a különböző szervektől kér be majd munkatársakat.”⁸

A kampány nem maradt pusztá fenyegetés. Teljes erejével dúlt, minek következtében 1952-53 között 15 ezer dolgozót állítottak bíróságok elé.⁹ Egymást követték a belső utasítások a vállalatvezetés különböző szintjeire címezve, hogyan és miképpen kell eljárni a fegyelmezetlen dolgozókkal szemben. A kampány szemléltetésére álljon itt egy tipikus belső utasítás: „A munkafegyelem megszilárdítását az igazgatónak központi feladatává kell tennie. Különösen fontos az igazolatlan mulasztások és az önkényes kilépések elleni küzdelem. ... 1. Politikai nevelőmunka. A munkafegyelem megszilárdítása nem szorítkozhat pusztán adminisztratív intézkedésekre. Rendkívül fontos a politikai nevelőmunka megszervezése, annak tudatosítása, hogy tervünk végrehajtásához fegyelmeztet, lelkes munka szükséges, és hogy a fegyelmezetlenség, lazaság a terv végrehajtását hátráltatja, és fegyelmi, esetleg büntető-eljárást és ennek megfelelő büntetést von maga után. A politikai nevelő-munkában az igazgató vegye igénybe a Párt és a szakszervezet segítségét. 2. Az üzemegységek vizsgálata. Az igazgató üzemegységenként vizsgálja meg a munkafegyelem lazulásának mérvét és egyúttal derítse fel a lazulás okait. Az egyes üzemek, üzemszerek összehasonlítása után az igazgató a munkafegyelem megszilárdításán jól munkálkodó üzemszerek helyes módszereit és tapasztalatait általánosítsa a többi üzemszere is. Tárja fel azonban az igazgató a helytelenül működő üzemszerek hiányosságait is, hogy ezáltal elősegítse azok kiküszöbölését. 3. Büntető rendelkezések. A Szabad Nép f. hó 4.-i számában közzétette a Legfelsőbb Bíróság ítéletét, amelyben a Bíróság megállapítja, hogy az önkényes kilépés és az igazolatlan mulasztás veszélyezteti a népgazdasági terv, vagy valamely részletterv megvalósítását, sérti a szocialista építés érdekeit, támadja Népköztársaságunk gazdasági rendszerét, és ezért a társadalomra veszélyes. Az önkényes kilépés és az igazolatlan mulasztás akkor is bűncselekmény, ha kártevő célnak nélkül követték el. Ebben az esetben a bűncselekményt a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről szóló 1950. évi 4. számú törvényerejű rendelet 4.§-ának (1) bekezdésében meghatározott büntettnak kell minősíteni. A Legfelsőbb Bíróság

álláspontja szerint az ilyen büntettek elkövetőivel szemben a szocialista öntudatra és a munkafegyelemre való nevelés érdekében általában javító-nevelő munkát kell alkalmazni. (A javító-nevelő munka egy hónaptól két évig terjedhet. Az elítélt ezt általában régi munkahelyén 10-25 %-kal csökkentett munkabér mellett végzi el. Ha az elítélt a büntetés tartama alatt hanyagul dolgozik, újabb fegyelmezetlenséget követ el, a javító-nevelő munkát a Bíróság börtönbüntetésre változtatja át.) 4. Feljelentés. A munkafegyelemnek önkényes kilépéssel vagy igazolatlan mulasztással elkövetett megsértése tehát a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről szóló törvényerejű rendeletbe ütköző büntett. Az ilyen büntettek miatt a bűnvádi eljárást a törvényerejű rendelet 18. § alapján csak az illetékes miniszter feljelentése alapján lehet megindítani. A vállalat tehát a feljelentést csak a Minisztérium útján teheti meg. Általában a következő kirívó esetekben lehet feljelentést tenni: a) Sorozatosan ismétlődő (notórius) igazolatlan mulasztás. b) Ismételt vagy más súlyos mulasztással, fegyelemsértéssel párosuló önkényes kilépés. A feljelentésben részletesen elő kell adnia a fegyelemsértés összes körülményeit, különösen azokat, amelyek a bírói eljárás szükségességét alátámasztják. Pontosan meg kell jelölni a dolgozó személyi adatait is. A feljelentést „szigorúan bizalmas” jelzéssel közvetlenül a Bér- és munkaügyi főosztályra kell megküldeni. A Minisztérium az ügyet megvizsgálja és a feljelentést a vizsgálat eredményéhez képest az Államügyészségnél megteszi. Feljelentés esetén fegyelmi eljárást indítani nem szabad. A feljelentést gyorsított bírói eljárás követi. 5. Hozzájárulás a kilépéshez. Az igazgató csak alapos indokok esetén adjon hozzájárulást a dolgozó kilépéséhez, az ezen a téren fellépő liberalizmus ugyanis a munkafegyelem meglazulásához vezet. 6. Az igazolatlan mulasztások és késések nyilvántartása. Egyes vállalatok nem vezetnek rendszeresen a dolgozók személyi kártonjait az „igazolatlan mulasztások és késések” nyilvántartására rendszeresített rovatot. A vállalatok a jövőben rendszeresen vezessék a nyilvántartást az igazolatlan mulasztásokról és késésekről.”¹⁰E kampány 1954-ben a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalásával¹¹ véget ért, azonban a vállalatvezetés itt-ott még visszasírta a „régii szép időket”, mikor egyszerű, világos és egyértelmű eszköz volt a kezében. 1954-ben a munkaerő-vándorlás megakadályozására, de helyenként az átcsoportosítások felgyorsítására akarták bevezetni újra ezeket az eszközöket.

A problémát ugyanakkor súlyosbította, hogy 1953-tól az számított kívánatosnak, ami addig tiltott volt, azaz bizonyos dolgozói csoportok kiléptetése a gyárakból, visszaküldésük a mezőgazdaságba. Jól mutatja ezt a Legfelső Bíróság egyik irányelve: „1. Hangsúlyozni kell, hogy mindaddig, ameddig új rendelkezések nem jönnek létre, addig a munkafegyelem kérdéseiben is a régi rendelkezések állnak fenn, de pénzbüntetést vállalatunk ne alkalmazzanak, hanem ahelyett fokozott mértékben használják fel az egyéni meggyőzés, politikai felvilágosítás, valamint a nyilvános megrovás eszközeit. E tekintetben kérjük a vállalatok az üzemi párt és szakszervezet segítségét. 2. A mezőgazdaságba visszatérők, de általában a kilépni szándékozók kérdésénél a következő álláspontra kell helyezkedni: a) Ha olyan dolgozóról van szó, aki nélkülözhető, engedjük el. b) Ha olyan dolgozóról van szó, aki különösebb nehézség nélkül pótolható, szintén engedjük el vállalatunk, de fel kell hívni a dolgozók figyelmét arra, hogy 1-2 hónap múlva, ha esetleg vissza akarnak jönni az aratási és cséplési munkák befejezésével, nem tudják a vállalathoz

való visszavételüket biztosítani. c) Az olyan dolgozókat, akikre feltétlenül szüksége van a vállalatnak, és a vállalat is súlyponti vállalat (exportra termel stb.) ne engedjük el, hanem – amennyiben mégis kilépnének – érvényesítsék velük szemben a fennálló rendelkezéseket. 3. Toborzott dolgozóknál általában ragaszkodni kell a toborzási szerződés betartásához. 4. A munkaerő gazdálkodási részlegeink, üzemi és művezetőink a kilépni szándékozókra külön foglalkozzanak, és politikai felvilágosító munkával, közvetlen beszélgetés formájában mutassanak rá kilépési szándékuk helytelenségére. Ehhez a munkához szintén kérjük az üzemi párt és szakszervezet segítségét is. A kilépések elbírálásánál azonban figyelembe kell venni a dolgozó szociális helyzetét is.”¹²

A munkaerő gazdálkodás a legfelsőbb előírások és normák, utasítások alapján működött. 1950-53. között a munkaerő toborzás és az MTH közvetítése állt az előtérben. Az MTH dokumentumai meglehetősen vegyes képről számolnak be. „Az új dolgozók fogadása a munkahelyeken javult... Az üzemi pártszervezetek, ü.b.-k és a vállalatvezetés több munkahelyen felkészülve, ünnepélyesen, kultúrmműsorral, rövid beszéddel fogadták az érkező, új munkásokat... Az új dolgozók ellátásával a munkahelyeken általában többet törődnek. A legtöbb üzemben, vállalatnál időben gondoskodtak megfelelő szálláshelyről, ételmezésről... Ez nagymértékben hozzájárult a dolgozók jó hangulatához, munkakedvéhez, megcáfolta az ellenséges hírverést, és könnyített az újabb munkaerő toborzáson is. Például a p.-i bányakörzetnél, az Sz. völgyi bányüzemnél a toborzott munkásokat új épületbe helyezték, megfelelő ágyneművel és egyéb felszereléssel látták el. A dolgozók meglepődve jegyezték meg, hogy nem gondolták, hogy ilyen ellátásban lesz részük. Az étkezéssel is mindkét üzemben meg vannak elégedve... Az üzemek vezetőségei több gondot fordítanak az új dolgozók munkafeltételeinek biztosítására... Megismertetik velük a munkahelyeket, munkamódszereket és brigádokba szervezik őket. A bányipari üzemek többségében munkába állás előtt körülvezetik a bányában, hogy megismerjék a bányát, a munka feltételeit, és a helyszínen oktatják ki a baleset elleni védekezésre... A javuló munka mellett azonban a vállalatvezetés és az üzemi bizottságok munkájában sok hiányosság és lazaság tapasztalható. Ez különösen az új munkások elszállásolásában és a nevelőmunkában mutatkozik meg. Több munkahelyen a vállalatvezetés nem biztosította az új dolgozók kellő ellátását, az üzemi bizottságok nem foglalkoztak a nevelésükkel, így a dolgozók nem találták meg az üzemben második otthonukat, és csoportosan hagyták ott a munkahelyeket. Például a b.-i állami gazdaságban 146 dolgozó közül 77 visszament lakóhelyére, mert nem volt fekvőhely, takaró stb. Az i.-i állami gazdaságban hideg, sötét helyiségbe szállásolták be az új munkásokat, számukra nem biztosítottak ételmezt. Amikor a dolgozók követelték, azt a választ kapták, hogy nincs. Ezért a gazdaságot 13 dolgozó otthagyták... A d.-i bányüzemben több új dolgozó berúgva ment munkahelyére, és szállásukon rongálták a berendezést. D.-ről és a k.-i építkezésről több mint 40 dolgozó ment el, akik elvitték magukkal a vállalati munkaruhát, és társaikat is meglópták... Egyes építőipari vállalatoknál elhanyagolják az új munkások felvételénél az orvosi vizsgálatot. Így számos fertőző beteg kerül be a munkahelyekre, amit csak később vesznek észre.”¹³

A munkaerő toborzás gyakorlata, a mezőgazdasági munkások iparba állításának módszere nagyarányú fluktuációt idéztek elő, melynek visszaszorítására a munkafegyelem már említett megszilárdítását tartották fontosnak.

Újrakezdődik a munkanélküliség

1953 után a munkaügyi apparátusra óriási nyomás nehezedett azért, hogy eleget tegyen azoknak a létszám-leépítési terveknek, amelyek a beruházások csökkentéséből, az új gazdaságpolitikai elképzelések megvalósításából származtak. Az eszközökben azonban nincs változás, éppúgy a direkt, a hatalmi szóval „levezenyelt” kampány körvonalai látszódnak, mint amikor ezt a munkaerőt a falujából kellett az iparba „áramoltatni”.

A jogi szabályozás, a munkaügyi rendelkezések hűen követték ezt a logikát és társadalomirányítási gyakorlatot. „Az utóbbi időben több esetben előfordult, hogy bizonyos munkaerő-gazdálkodási intézkedéseket csak „minőségi cserével”, tehát a gyengébb, kevésbé megfelelő munkaerőnek jobb, képzetesebb munkaerővel való felváltása útján lehetett végrehajtani. Ilyen módon lehetséges az 1954-ben egyetemet és szakközépiskolát végző fiatalok egy részének elhelyezése, mivel kellő számú betöltetlen állás nem áll rendelkezésre. Hasonló javaslat merült fel a racionalizálás során leépítésre kerülő munkaerők elhelyezésével kapcsolatban, amennyiben felsőbb szinten (minisztérium stb.) felszabaduló munkaerőt lépcsőzetesen alsóbb szinteken (tanács, vállalat stb.) kellene elhelyezni, és az ott mutató felelegeket irányítani a termelésbe. Ezt az eljárást az eddigi tapasztalatok szerint az Egyeztető Bizottságok a Munka Törvénykönyvére való – jogos – hivatkozással a legtöbb esetben visszautasították. Fentiekből kifolyólag jelenleg nehézségek mutatkoznak a végzős hallgatók elhelyezésénél és hasonló nehézségek fognak előállni a racionalizálás végrehajtásánál is, ezért a következő javaslatot terjesztem a Minisztertanács elé: Az MT. 29. 1/c. pont alapján történő felmondásnak helye van akkor is, ha a dolgozó munkakörének ellátásához szükséges iskolai végzettséggel, szakképzettséggel nem rendelkezik, és helyére ilyen képzettséggel rendelkező munkaerőt vesznek fel. Nem lehet azonban ilyen címen felmondani annak a dolgozónak, aki a megkívánt képzettséghez szükséges iskolai tanulmányokat folytat.”¹⁴

A létszámcsökkentés – munkanélküliséggel súlyosbítva – egészen 1956-ig tartott. Kidolgozott tervek, létszámcsökkentési intézkedések segítették a több tízezerre becsült munkavállaló átcsoportosítását. „A Minisztertanács racionalizálásról szóló határozatának végrehajtása most van folyamatban... Azokon a területeken, ahol a szakszervezetek kezdettől fogva közreműködtek a racionalizálási munkában, és megfelelő felvilágosító munkát végeztek, a munkások hangulata jó... Azokban az üzemekben, ahol nem folyik felvilágosító munka, és a racionalizálás elbocsátás jelleget ölt, a munkások hangulat rossz, sőt nem egy esetben pánikszerű... Az építőipar egyes vállalatainál kezd elterjedni az a hangulat a dolgozók között, hogy nálunk gazdasági válság van, ezért bocsátják el az embereket, és ismét munkanélküliség lesz. A dolgozók rokonszenveznek az elbocsátottakkal és sajnálják őket. Félelem és rettegés tapasztalható, mert nem tudják, hogy holnap nem rájuk kerül-e sor. Különösen a szakmunkások és

adminisztratív dolgozók vetik fel, hogy az Alkotmány csak papíron biztosítja a munkához való jogot, a gyakorlatban nem védik a munkásokat a törvények. Olyan hangok is vannak az adminisztratív dolgozók között, hogy becsapták őket, mert ők nem azért tanultak, érettségiztek stb. központi felhívásra, hogy most követ vagy téglát hordjanak. Ez főleg a női dolgozóknál fordul elő. Ez a hangulat – és az eltúlzott hangulat – a racionalizálás természetéből folyik és adódik, mert a munkások és dolgozók állását, jelen megélhetését érinti... Az átszervezések zöménél... nem segítik hozzá a dolgozókat az elhelyezkedéshez. A Pénzügyminisztérium területén fordult elő, hogy a létszámfelügyelőségek racionalizálását 5 nap alatt hajtották végre. Így vidéken a szabadságon és betegállományban lévő dolgozók részére is kiküldték a felmondólevelet, anélkül hogy a dolgozókkal beszéltek volna. Igen gyakori, hogy személyi ellentétek fennállása esetén az átszervezés indoka alatt elbocsátják a dolgozókat. Jellemző a felmondásoknál az is, hogy a dolgozók szociális körülményeit, anyagi helyzetét, megélhetési lehetőségeit nem veszik figyelembe. Vállalaton belül is előfordult, hogy úgy a férjnek, mint a feleségnek felmondtak... A vállalatok nem győződnek meg arról, hogy marad-e kereső a családban, és biztosítva van-e a család létfenntartása... Ugyanígy nagyon sok vállalat nincs tekintettel a dolgozó idős korára és csökkent munkaképességére... Nem minden esetben veszik figyelembe a vállalatok a terhes nőket védő rendelkezéseket sem... Egyes helyeken indokolatlanul hosszú ideig elnyújtják a racionalizálást. A K. Tervező Vállalat már 3 hónapja racionalizál úgy, hogy naponta 1-2 dolgozót küld el. Ez a módszer a dolgozókat állandó rettegésben és félelemben tartja... Mindezekhez hozzájárul még az is, hogy a vezetők nagy része fölényesen beszél a dolgozókkal, és éreztetik velük, hogy a racionalizálás során tőlük függ a munkaviszony fenntartása. Ez lényegében a dolgozók megfélemlítését jelenti. Igen sok helyen a racionalizálási rendelet végrehajtásáról valójában nem is lehet beszélni, csak elbocsátásról, mert az elbocsátott dolgozók munkáját – minden egyszerűsítés vagy változtatás nélkül – az ottmaradt dolgozók végzik. Először elbocsátják a dolgozókat, azután kezdenek gondolkozni a munka egyszerűsítésén, a munkafolyamatok összevonásán stb... A racionalizálás ilyen módszerekkel történő végrehajtása olyan következményekkel jár, hogy egy-egy dolgozó öngyilkosságot követ el... A közelmúltban létrehozott munkaerő irányító irodák segítik az átszervezés folytán elbocsátott dolgozókat elhelyezkedésükben. Működésüknek néhány napos tapasztalata azonban azt mutatja, hogy a munka után érdeklődők 60 %-a és az átirányítottak ugyanilyen százaléka – nem racionalizálás során elbocsátott, hanem önkényes kilépő, fegyelmi úton elbocsátott, hozzájárulással kilépett, vagy olyan dolgozó, akit munkájának hanyag végzése miatt küldtek el az üzemekből, ezenkívül közvetlenül a háztartásból kikerülő, sőt vidékről most feljött dolgozó. Ezek elhelyezése azért történhetik meg, mert a munkakönyvet nem kell megmutatni a munkaerő irányító irodákban és így nem ellenőrizhető, hogy racionalizált-e vagy sem. Ez a veszéllyel jár, hogy ezek fogják betölteni azokat az üres állásokat, amelyeket a ténylegesen racionalizált dolgozókkal kellene betölteni.¹⁵

Az már a gazdasági rendszer általános jellemzői közé tartozott, hogy ugyanezek a munkaerőmozgások munkaerőhiányt idéztek elő. Ez mai szemmel természetesen tűnik, hiszen az erőszakkal munkába állásra kényszerített munkás-gárda –

annak főleg kvalifikált része – mihelyt tehetné, azonnal vissza akarta erőszakkal megsemmisített társadalmi státuszát állítani. “A létszámhiány oka, hogy Személyzeti osztályunk a kilépők pótlására nem tud megfelelő számú munkaerőt biztosítani. Az elmúlt évek statisztikáját vizsgálva, az önkényesen távozóok száma 1954. I. hóban volt a legmagasabb: 206 fő. A kilépők 56 %-a távozott önkényesen. A dolgozók nagy része visszamegy a mezőgazdaságba. Amennyiben hivatalos iratokkal bizonyítják, hogy a mezőgazdasági gépállomáson vagy termelősövetkezetben helyezkednek el, úgy kénytelenek vagyunk áthelyezéssel, illetve hozzájárulással elengedni őket. Ezért emelkedett a hozzájárulással kilépők száma is 125 főre. Nagy számban távoznak a vidéki iparosok (lakatos, kovács, hegesztő) is, akik önállósítani óhajtják magukat a fennálló minisztertanácsi határozatok alapján, így a vállalatok a már begyakorolt szakembereiket is elvesztik. Tehát a jelenlegi 305 fő munkaerőhiány sokkal súlyosabb, miután ezt nemcsak a segéd munkások, hanem a pótolhatatlan szakmunkások hiánya is alkotja. A munkaerőhiány sürgős felszámolása érdekében kérjük a Munkaügyi Főosztály segítségét, hogy más iparágaktól irányítsanak át munkaerőt részünkre. Amennyiben erre nem lenne lehetőség, úgy kérjük, hogy vállalatainkhoz – mint 1951-51-ben is – a Belügyminisztériumtól elítélteket biztosítsanak munkára. Az elítéltek elhelyezéséről (szállás) az RM kötelékén belül gondoskodni nem tudunk. Egyben kérjük, hogy a nagymértékű munkaerőhiányra való tekintettel március hóra vállalatainknak 80.000 túlórárt biztosítsanak, miután a fennálló körülmények miatt a termelési tervek teljesítése veszélyben van.”¹⁶

A rendszer nemcsak a már ipari munkássá lett emberrel nem tudott mit kezdeni, hanem az ipari munkaerő felesleggel sem. Megszületett az az összefüggés, amely szerint a szocialista (nagy)ipar leépítése egyenlő a munkanélküliséggel. “Szóban már jelentettem, hogy a Fővárosi Tanács Munkaerő irányító Irodáiban megsaporodott a munkakereső nők száma, és az utóbbi napokban a munkakeresők egy része egyre izgatottabban és erőszakosabban lép fel – fenyegeti az iroda dolgozóit, sőt erős kifakadások közben szidja a rendszert. Január 16-án hétfőn a Teleki-téri munkairányító kirendeltségen mintegy 120 nő arra szervezkedett, hogy a parlamenthez vonul munkát követelni. Ugyanakkor a Hunyadi-téri kirendeltségen többen a megjelent nők közül izgatottan az Alkotmányra hivatkoztak, amely a munkához való jogot biztosítja. Ezen a napon egyébként az öt kirendeltségen 1967 személy jelentkezett munkára. Ezek közül 6065 % volt a nő. Január 17-én a Teleki-téri kirendeltségen azzal a fenyegetéssel távozott a nők egy része, hogy ha másnap nem kapnak munkát, összetörik a berendezést. Ekkor érintkezésbe léptem Kopácsi elvtárssal... (Budapest Rendőrfőkapitánya – Gy.T.) ... azt nyugodtan állíthatjuk, hogy 12-15.000 között van a jelenleg munkát kereső nők száma... A Munkaerő-tartalékok Hivatala a Politikai Bizottságtól és a Minisztertanácstól jogos bírálatot kapott azért, hogy az ezt megelőző munkaköri jegyzék – engedve a miniszter elvtársak nyomásának – igen bő volt és csak igen kis mértékben szolgálta a Budapesten ideiglenesen lakó személyek tartózkodási engedélyének megvonását és ezzel Budapest lakosságának csökkentését... Mi a Könnyűipari Minisztérium vezetőinek már a múlt év szeptember-októberében felhívtuk a figyelmét arra, hogy sor kerül az ideiglenesen tartózkodási engedéllyel rendelkezők engedélyének megvonására. A Könnyűipari

Minisztérium vezetőinek számára ez az intézkedés jókor jött, hiszen köztudomású, hogy az elmúlt negyedév folyamán kb. 5000 embert kellett elbocsátaniuk. Az egyik legutolsó kollégiumi ülésünkön, ahol a létszámcsökkentést tárgyalták, még egyszer felhívtuk a figyelmüket, hogy elsősorban az ideiglenesen tartózkodási engedéllyel rendelkezőket bocsássák el. Mindezzel szemben a textilipar arra hivatkozik, hogy termelési terve forog veszélyben akkor, ha a budapesti ideiglenes tartózkodási engedélyeket az ő területükön megvonjuk. A textilipar ezen felvetése indokolatlanabb, mert köztudomású, hogy Budapesten jelenleg kb. 10-15000 elhelyezetlen nő van, akinek elhelyezése a munkaerő gazdálkodásuk egyik legkomolyabb problémája... A jegyzékből kimaradtak a szakképzett gyerekápolók és gondozónők, valamint a szakképzett csecsemőgondozók és védőnők. Ezen munkaköröknek a jegyzékből történő kihagyása az egészségügyi ellátás érdekeit súlyosan veszélyezteti.”¹⁷

Nem kell különösen bizonygatni, hogy az 1953-tól kezdődő új gazdaságpolitikai kurzus foglalkoztatáspolitikai eszközeiben és társadalom-, gazdaságirányítási módszereiben az 1953 előtti intézményrendszerhez kötődött. Ennek következtében nem tudta a beruházások csökkentéséből vagy a túlzott és egyoldalú iparfejlesztés leállításából következő társadalmi feszültségeket sem kezelni. Pedig a társadalmi közhangulat, amint erről a hangulatjelentések beszámolnak, egyértelműen a Nagy Imre kormány mellett állt. “Nagy Imre elvtárs parlamenti beszédét egyaránt örömmel fogadták a munkások, parasztok, értelmiségiek. Már előzetesen igen nagy érdeklődés mutatkozott meg a beszéd iránt. Minden megyéből és Budapestről azt jelentik, hogy a rádióközvetítést csoportosan meghallgatták a dolgozók, majd utána spontán csoportos beszélgetések alakultak ki az elhangzottakról... A dolgozók a beszédben a párt- és kormányprogram további megvalósulásának tényét látták. Sokan megjegyezték: ez a beszéd mutatja, hogy a kormányprogram nem pusztán ígéretes, hanem valóság. Meglehetősen nagy politikai aktivitást váltott ki a beszéd. Igen sokat foglalkoznak a dolgozók az életszínvonal további javulását célzó konkrét részekkel... Az üzemi dolgozók elsősorban a hús és a zsír árának leszállításáról beszélnek. Általános az, hogy kevésnek tartják a 10 %-os árcsökkenést, arra gondoltak, hogy a zsír ára kb. 25-27 Ft lesz... Nagyon nagy örömet okozott, főleg az idősebb nyugdíjas munkások körében, ezek hozzátartozói, de a fiatalok között is a nyugdíjak összegének várható felemelése.”¹⁸

A Nagy Imre-vonal bukása után a hangulatjelentések már más hangnemben íródtak. A változásokat jellemzi a régi retorika visszatérése, a Rákosi-féle pártvezetés eszközeinek, intézkedéseinek felelevenítése, másfelől azonban a jelentések kitörő örömről és lelkesedéstről már nem tudnak beszámolni. “Az előző jelentésünk óta dolgozóink hangulatában a határozattal kapcsolatban lényeges változást nem tapasztaltunk. Dolgozóink többsége helyesli a határozatot, különösen a párttagok adnak ennek megnyilvánulást. Felvetik, hogy Nagy elvtárs beszéde óta lazult a munkafegyelem az üzemekben, de maga a pártfegyelem is... Több hang hangzik el az éberséggel kapcsolatban, olyan formában, hogy a Vezetőségben nem csak Nagy elvtárs dolgozott egyedül, miért hagyták ennyi ideig az elhajlást folytatni. Nemcsak Nagy elvtársat kell felelősségre vonni, hanem több vezető elvtársat is. Foglalkoznak továbbá a parasztság kérdésével, hogy túlzottan a parasztság élete volt előtérbe helyezve, úgyszintén a magános iparosoké. Várják,

hogyan fog ez a továbbiakban alakulni. Találkoztunk olyan megnyilvánulással is az F.V.V. Szépilonai pályaudvarán, bár név szerint nem tudták megmondani, hogy ki mondta, hogy “az eddigi eredményeket mind Nagy elvtársnak köszönhetik, mert ő a dolgozók érdekeit tartotta szem előtt. Most félre kell őt állítani, mert az ígéreteket úgysem lehet megvalósítani.” Csütörtökön reggel például a kocsis indító elmondása szerint, volt egy pár dolgozó, aki úgy köszönt a reggeli kezdésnél, hogy “Éljen Nagy elvtárs”. Szakszervezeti központunk egyik dolgozója az autóbuzson utazva tapasztalta, hogy a kalauzáló az egyik utassal a K.V. határozatáról beszélgetve a következőket mondta: őt nem érdekli semmi, ő csak azt tudja, hogy a fizetésemelésüket is Nagy elvtársnak köszönhetik.”¹⁹

A BÖRTÖNVISELT SANYI BÁCSI

A szüleim nem tökéletes életet éltek, mert elváltak. Apám felkerült Budapestre. Itt volt hivatásos tűzoltó 20 évig. Ahogy kijártam az elemi, nem tudtam elviselni anyámnak a viselkedését. Amit én tudok, 6 emberrel élt. Vágyódtam és el is mentem apám után Pestre. Ott bekerültem egy pékségbe, egy zsidó céghez, egy 8 kemencés pékségbe inasnak. Ez a háború előtt volt, 39-ben. Bekerültem a pékségbe és kitanultam a szakmát. Utána még egy évet ott dolgoztam, mint segéd. Kimentem utána Csepelre, mert apám ott lakott. Bekerültem a Weiss Manfrédba, a csepeli gyárba, a karbantartó telepre, majd onnan a tűzoltóságra. A gyárnak Budapest fővárosi testület után Magyarországon a legnagyobb tűzoltó testülete volt. 12 kivonuló szerünk volt, 4 db mentőautó. Jómagam is kiképzést kaptam, mint mentős. Úgyhogy egyik 24 órában tűzoltószerelem voltam, a másik 24 óra szabad, akkor a következő 24 órában meg a mentőkocsival jártam.

Mint fiatal, levante hadköteles voltam. Na hát nem voltam satnya, kényeztetett kis vézna kölyök, elég jó kondícióban voltam. Betettek a dísz-századba, a csepeli levonták közül. Hát ott jártunk a dísz-században, kivonulás, ünneplés meg díszmenet. Az egyik alkalommal, mikor foglalkozás volt, Pestről az egyik laktanyából kijött egy személykocsi, benne egy őrnagy, egy százados meg a sofőr. Sorakozó az egész dísz-század. Elsétáltak előttünk, a két tiszt végignézett rajtunk, rajtam. Kiáll. Harmadik, negyedik megint kiáll. Na már eleve nem voltak elveszett gyerekek, akik a dísz-századba bekerültek. De még ez is meg lett válogatva. Na ez is kiáll, az is kiáll. Hát jó felét kivették a dísz-századnak. Közte jómagamat is. Na menjünk az irodára. Ott felírták, hogy hívnak, mikor születünk, miért születünk. Kérem, nem tudom biztosan, négy vagy öt napra rá megkaptuk a SAS-behívót. Erre kellett nekik ez a dísz-szemle. A SAS hívót nem lehetett megvariálni. Vagy megy, vagy jön a karhatalom aztán puff, két lehetőség van! Bevonultam! 45 március 26-án akkor ment a front keresztül Sopronon. Az volt ott a legutolsó állomás. A következő már Bécsújhely. Ott mi félreálltunk egy páran. Tisztek sehol nem voltak, a legfelsőbb hadúr egy őrmester volt. Félreálltunk, felmentünk az erdőbe. Napokat, heteket nem aludtunk, nem pihentünk. A háború légköre, a durrogatás, az a robbantgatás, bombázás, nem tudtunk aludni. Reggel felébredünk az erdőben, csend van. Mi történhetett, Uramisten? Hárman voltunk. Hát menjünk lejjebb. Lementünk a völgybe. Tömve volt a völgykatlan oroszokkal. Már akkor keresztülment az eleje, át voltak Ausztriába, ez meg az utóvéd csapat volt. Ott,

mikor megláttak bennünket – katonaruhában voltunk, de puska, fegyver, meg ilyesmi nem volt –, mindjárt jött a hadnagy. Kik vagyunk, mint vagyunk, mit akarunk? Hát katonák vagyunk, hát menni akarunk haza. Nekünk elég volt ebből a játékból. Na de hát ne menjünk haza, mondja a hadnagy. Gyertek ide, beöltöztetek benneteket. Öltöztetek be orosz ruhába, maradjatok itt velünk, menjünk ki Németországba, üssük agyon Hitlert, és utána jövünk haza, és elmentek haza. Nem bánjátok meg. Bár mentem volna. Bár mentem volna! Mert ha életben maradok, akkor más szemmel nézne rám a világ, mint így. Haza, haza. Megutáltam azt a szót, hogy haza. Nagyon sok keserőséget, borsot tört az ember orra alá. Elindultunk haza gyalog, de nem jutottunk csak Bicskéig Soprontól, 3 nap alatt. Bicskénél már jöttek a karhatalmisok, s szedték össze a násznépet. Megkértek bennünket, hogy menjünk egy kicsit segíteni eltakarítani a romot odakint. Kikötöttünk Asztrahánban. Az ott van a Kaszpi-tenger torkolatánál. 11 hónapot lehúztam odakint. Kórházba kerültem, amikor hazakerültem. Sok bajom nem volt, a 42 kg-os testsúlyom mellett, malária, sárgaság, skorbut, gennyes hashártya-gyulladás. Kórházba szállítottak, ezért kerültem haza. Lehet, hogy a következő zászlóaljig nem bírtam volna ki, addigra feldobtam volna a talpam. Egy kis szerencsém is volt. Mikor kikerültem, 88 kg voltam – egy héttel a fogságba esés előtt – 11 hónap alatt felére csökkent. Két év kellett, hogy felépüljek. Úgyhogy nagyon sokáig csapoltak engem. Jártam hetenként kétszer kezelésre. Tele volt a hasüreg sárvízzel. Akkor beszúrtak két helyre is tűt, kiszívta a pumpát, kiöntötte, megint visszatette. Ez ment kétszer egy héten. Mikor hazajöttem Oroszországból a kórházvonattal, hát azt se tudtam van-e Magyarország, vagy mindent agyon bombáztak, a vidéket is, vagy csak Pestet, vagy él-e az apám, él-e az anyám? Semmit nem tudtam. Azt tartottam a legbiztonságosabbnak, hogy ide jöjtek haza B-re. Na itt megtaláltam az anyámat. Nem voltam nála talán csak 3-4 hónapot, amíg magamhoz tértem. Újból felmentem Pestre és ott dolgoztam a gyárban. A pékségben, hogy így mondjam, jobb volt, mint talán az anyám hasában. Nagyon jó helyem volt. Szerződésünk volt. Négyen voltunk inasok, 12 segéd, a főnök, meg a két fia. A 8 kemencét ez a legénység látta el. Rettentő jó hely volt, mert ott megvolt a lakásunk, külön legényszoba volt. Mostak ránk, kosztot kaptunk. A cipőfűzőtől a nagykabátot keresztül, az ingen át, a kalapig, tehát teljes ruházatot, mindent ők vettek. Mint inasok jártunk inasiskolába, hetenként kétszer. Mielőtt kimentünk az ajtón, jelentkezni kellett a főnöknél. Tehát nem lehetett akárhogy kimenni az utcára. Én nem akarom dicsérni, de a 83 éves zsidó embernek az volt a jelszava, hogy nem akarom azt, hogy engem megszóljanak miattatok, vagy úgy nézzetek ki, mint egy suszter-inas. Ha innen kimentek, úgy nézzen ki mindegyiktek, mint akit skatulyából húztak ki. Ha nincs ruhátok, tessék szólni! Hát volt. Alsóneműm, ingem, alsónadrág, minden ilyesmi több negyvennél darabonként. Felsőruházat 10-12 öltöny. A munka kemény volt. Nagyon kemény volt, mert éjjel 1 órakor kezdtünk dolgozni. Délig tartott. Délig úgy, hogy már délre ki volt takarítva. Na most ez alatt az idő alatt 4 inasból kettőt minden héten váltottunk, járt kihordani. Először reggel korán a süteményt a viszonteladóknak. Fűszereseknek, tej-csarnokokhoz. 8 óra után a kenyeret. Triciklivel hordtuk kifelé. A másik héten meg a másik kettő. Úgyhogy a munka nehéz munka volt. De azt nem lehet egy lapon elmondani, hogy koszt milyen volt hozzá. Már eleve, hogy magában a pékségben a tej, a cukor, vaj,

adott volt, már eleve nem lehet éhen pusztulni. Akkor hát rettentő jól főztek, nagyon jó háztartást vezettek. Mindennek dacára történetesen nem tetszett valamelyiknek a vacsora, akkor meg volt engedve, hogy bemenjen az öregasszonyhoz, a naccsághoz, főnökhöz, hogy adjon neki vacsorapénzt. 50 fillér volt a vacsorapénz. Kenyeret nem kellett venni. De viszont 18 fillér volt a legfinomabb paprikás abált szalonából 10 deka, s még 50 fillért kaptunk vacsorapénzt. Mint inas-gyerek, hát felvettük a vacsorapénzt, közben kimentünk a konyhába a szakácsnéhoz, nagyon éhesek vagyunk, adjon vacsorát, mielőtt még megvacsoráztunk volna. Volt egy kis leleményesség. Tulajdonképpen véletlenül kerültem a pékségbe. Mert mikor felmentem apám után Pestre, legelőször ő mindjárt bedugott kifutó fiúnak a Visegrádi utcába. Ott nem voltam csak két hétig. Akkor találkoztam egy volt iskolatársammal, akivel együtt jártunk itthon iskolába. Annak az apja is tűzoltó volt, az enyém is. Össze is jártak az öregek. Ez a gyerek már akkor ott volt ennél a cégnél pékinas. Találkoztunk az utcán, egy szó, két szó, menjek át. Persze hogy mentem, ismerős is lesz ott, előre örültem. Így kerültem oda, így cseppentem bele. Kérem, egyetlen egyszer volt vita a pékségben. Egyetlen egyszer fordult elő, hogy a Michel – Az előmunkás – az egyik gyereket pofonvágtat valamiért. Bejött az öreg, a főnök, amikor belépett a pékségbe, meglátta, abban a pillanatban összehívta az egész garnitúrát, segédeket. Uraim, egyszer és mindenkorra vegyék tudomásul, hogy Önöknek nincs joga arra, hogy bármelyik gyereket is megüssék. Ha valami differencia van, tessék nekem szólni. De még egyszer bárki meg ne próbálja tenni, mert abban a pillanatban megkapja a munkakönyvét! Nagyon szigorú ember volt így. Én a 4 év alatt egyetlen egyszer láttam az öreget mosolyogni. Három évig mint inas, egy évet mint segéd voltam nála. S akkor kerültem ki Csepelre. Kétoldali tüdőgyulladást kaptam. Megfáztam, és mint tudvalévő, a pékségben elég sok a szálló lisztpor. Az orvosnak az volt a javaslata, hogy legalábbis egy ideig óvakodjak a lisztportól, mert ártalmas a tüdőmnek. Ezért hagytam ott. A Weiss Manfrédnél a hadianyagban dolgoztam. 15 és 21-es tűzérési gránátokat szereltünk élesre. Az egyik üzemben kifúrták a végén a gyújtófejnek a helyét. Aztán hozták oda a mi üzemünkbe. Mi pedig a gyújtófejet csavartuk bele. Ezt nevezték úgy, hogy élesre szerelni. Becsavartuk élesre, ez azt jelenti, hogy 15 cm-es és 21 cm-es tűzérési lövedékeket csináltunk. Mikor be volt csavarva, utána csak egy kis koppanás, és ment volna el az egész üzem. De hát ugye mindegyikbe bele lett téve a biztosítószer, ládába csomagoltuk. Szállítottuk ki a vagonba, és vitték kifelé a rendeltetési helyére. Mint fiatal nem ismertem azt, de általában az akkori fiatalok sem, hogy elfáradunk. Addig volt fáradt, míg éhes volt. Soha a magam részéről nem riadtam vissza a munkától, sőt volt egy eset, amikor önként vállaltam azt, hogy a több kereset érdekében, mert 80 fillér volt az órabérünk, tovább dolgozzam. Egy ilyen hosszú asztalon, ahol betették a gyújtófejet, ott festették le az asszonyok egy minta után a számokat, bizonyos számokat. S akkor gurult végig azon az alacsony asztalon, a másik végén az asztról le kellett venni, onnan meg vitte két ember egy ilyen kétkarú fogóval és rakta bele a ládába. Na oda két ember volt rendszeresítve az asztal végére, hogy leszedjék. Én vállaltam önként, hogy nem kell a másik. Tegyük oda, ahová jobban kell, ellátom magam. A 21-esnek a magja 96 kg, 8 órán keresztül! Én vállaltam, hogy egyedül elvégzem a munkát, természetesen a dupla órabérért. Örömmel

csináltam. Kerestem! Volt erre mód, mert kevés volt az ember. Nálunk az volt a divat – akkor már anyám megint visszakerült apámhoz Csepelre –, hogy akár én, akár apám hazamentünk a gyárból, mind a ketten letettük a pénzt az asztrára, mert hetenként egyszer, pénteken fizették. Most, hogy milyen életem volt otthon, milyen volt a gyermekkori életem, legénykori életem? Egyáltalán lehet legénykornak nevezni? Ha kellett 20 fillér a támlás székre a moziba, akkor azért kétszer-háromszor kellett könyörögni anyámnak, hogy kapjak. Minek az neked?! Ezt csináltam a pénzből. A háború után, mikor hazakerültem fogságból, akkor idejöttem az anyámhoz, mert akkor ők már megint külön lettek. Olyan értelemben, hogy egyszer s mindenkorra. Az anyám összepakolt mindent az utolsó szögig, hogy nehogy agyonbombázzák, és lapakolt haza. Hogy az urát agyonüti a bomba, az nem számít! Csak a bútort, a cuccot, azt nehogy tönkretegyék. Akkoriban ismerkedtem meg a feleségemmel, ott lakott, ahol apám volt a házmester, a háztulajdonosnál volt szobalány, cseléd.

A forinttal vagyunk egyidősek, mert 1946. augusztus elsején az első forintot, az első keresetemet együtt költöttük el. Megint balhézott az apám és az anyám, úgyhogy ők széthurcolkodtak megint. Jött a jó anyám, már másodszor életemben, s azt mondta, minnek kell nekem külön élni, minnek így, minnek úgy. Jöjjél haza, itt van a ház. Úgyis egyedüli gyerek vagy, tied lesz, stb. Hazajöttünk akkor a feleségemmel, reméltük, hogy itt munkát kapunk mind a ketten. Azt hittük, az anyám meg majd vigyáz a gyerekekre, mert akkor már az első gyerekem is megvolt. A második este, amikor hazamentünk azonban rettentő csetepaté volt. Egy utolsó, egy kibíratatlan vén boszorkány volt az anyám, senkivel nem tudott kijönni. Neki senki nem kellett. Se az ura, se az anyja, se a testvére, se a gyereke. Senki. Egy kellett neki, olyan ember, aki biztosítja számára az italt, a jólétet, a semmittevést! Bedőltem hát neki, egy anya csak nem akar talán rosszat. Hazajöttem, otthagytam mindent Pesten, innen meg kidobott három nap után. Menjek ahova akarok, ez az ő háza! Ez volt a második eset, amikor beletaposott az életembe. Akkor visszamentem megint Csepelre, de akkor már nem vettek vissza. Meg is értettem, hogy nem átjáróház az ott. Akkor hallottuk, hogy van kereseti lehetőség, mert az ember mindig azon van, hogy – ma is azon vannak az emberek – azt nézzék, hol lehet többet keresni, és megpróbál odamenni. Hallottuk, hogy a bányászok jól keresnek. Nekiindultunk a párommal, lementünk Pécsre. Amikor kezdtem, akkor voltak, akik azt mondták, hogy ha egy héten csak egyszer eszik, akkor is csak hajában főtt krumplít, akkor se megy a bányába. Mondtam, hogy én azért is megpróbálom, azért is lemegeyek. Ott is emberek vannak, és azért is lemegeyek, mert ennyire félnek tőle egyesek, meg el akarnak riasztani tőle. Fel is vettek minden további nélkül. 5 évet dolgoztam két hónap híján a bányában lent, az István aknában, mint földalatti munkás. Bár az országban a munkásság mindenütt olyan lenne, mint a bányászság, a bányászok. Azt az összetartást, ami ott van. Pl. ott volt olyan eset, hogy a faluba, az üzletbe valami oknál fogva nem hoztak kenyeret. Reggel mentek el az emberek, úgy nevezték, hogy megyünk siktára. Tehát megyünk dolgozni. Nem tudtak vinni reggelit magukkal. Nem volt kenyér, nem kaptak. Hát senki nem kapott, nemhogy egy-két ember, senki. Na bementek, bement a jónép – egy műszakban 5-600 ember dolgozott. Átöltözött mindenki dísz-magyarba, munkaruhába, feketébe. Kimentünk a nagycsarnokba, leült mindenki körbe a fal tövébe, ahová tudott. Aki tudott, az pipázott, mert ugye lent dohányzás nincs. 8 órát vagy 12 órát rágyújtani nem lehet,

aki lent van, az az életével játszik, mivel sújtólégrobbanás veszély van. Elég az hozzá, hogy leültünk, kijön a bányamester 3/4 6-kor, hogy na tartsa az eligazítást, ki hova megy. Felállt a Főbizalmi, hogy Mester munkatárs, nem szállunk le! Hogyhogy, hogy nem szállnak le? Nincs mit együnk. Nincs kenyér. Nem hoztak tegnap, meg még ma sem a boltba. Hát hogyhogy? Hogy így, hogy úgy. Addig kérem, nem szállunk le, míg nem lesz kenyér. S ez egyöntetű volt. Fél órán belül megjelent a kenyeres kocsi, ott az aknánál. Mindenkinék adták ingyen a kenyeret. Tessék, itt a kenyér.

Később aztán, hogy mondjam, magát a szakszervezetet is terrorizálták, a Rákosi-rendszer kezdetén. Terrorizálták olyan értelemben, hogy vagy azt csináljátok, amit mi akarunk, vagy pedig le vagytok váltva. Tehát így nézett ki az. Nem gyakorolhatta azt a hatáskörét, azt a hivatását, azt a valamit, ami tulajdonképpen a munkásságnak a képviselője. Ezt úgy lehetett érzékelni, hogy csökkent a kereset, az alapbér, emelkedett a norma lépten-nyomon. Emelték a normát például olyan értelemben, hogy – csak a hasamra ütök s egy számot mondok – ma a norma 15 csille volt, és ez éveken keresztül annyi volt, de akkor, amikor ez a gabalyodás ott elkezdődött, akkor hirtelen a 15-ről felvitték 18-ra, de ugyanazért a pénzért. Amikor látták, hogy a 18 is megy, akkor egy hét múlva már 20 lett vagy 21. Nem lehetett ellene tenni semmit, mert az orrára lett ütve az embernek. Nem nagyon ismertem a pártszervezetet ott. Meg hát sehol, mert én nem foglalkoztam vele. Én azt tartottam, hogy vannak erre hivatott emberek, a politikusok. Azok se igen tudják mindig megoldani azt, amit kellene. Akkor mit akarok én szürke. Egyedül maradt a szakszervezet. Igazságtalanul ment, de két lehetőség volt. Vagy befogja a száját az illető, vagy pedig kap egy békejobbot, amiben benne van a munkakönyv is. És voltak elbocsátások. A hangadókat rúgták ki. Azért úgy nézett ki a helyzet, hogy akár bányász, akár ipari munkás, vagy bármilyen munkásember legyen az, a családját el kellett tartania. S ha keserűen is, ha fájó torokkal is, de inkább befogta a pofáját magyarul mondva, minthogy a kezibe adják a munkakönyvet, és kenyér nélkül maradjon a család. Jöttek a fegyelmik is lépten-nyomon. Hogy magamról ítélek, vagy magamnak egy esetét mondjam el, a bányánál ebben az időszakban én mint börtöntöltelék is voltam 3 napig. Három napig miért? A kisfiam karonülő volt – az első gyerek –, a második gyerekkel terhes volt a feleségem. Szülni kellett neki. Bementem a bányamesterhez, a szakszervezeti titkárhoz, mert a feleségemet bevittük a kórházba. Tudtuk, hogy lehet gyereke 5 is, de csak császármetszéssel. Na most én ott laktam vadidegenben. Nem odavalósi, nem tősgyökeres voltam. Se ismerős, se senki. Bementem, hogy a feleségem bent van a kórházban szüléssel, műteni fogják. Itt van a kisgyerek, egyéves, karonülő, nincs kire hagyni. Nekem reggel 5 órakor el kell menni a munkába, mert bányabuszsal jártunk be, este 4 óra, 1/2 5 van, mire hazaérek. Erre az időre én egy egyéves gyereket nem tudok otthagyni magára. Hova tegyem, mit csináljak? Adjanak nekem 8 nap szabadságot. Valószínű ennyi idő múlva hazajön az asszony. Azt mondták, szó se lehet róla, oldjam meg, ahogy akarom, ahogy tudom. A bányának a tervteljesítés érdekében minden kézre szüksége van. A magánérdek, a magánéletem senkit nem érdekel, csak a tervteljesítés. Erre én: Nekem első a családom, utána jöhet a munkahely. Próbáljam megtenni – mondták. Hát én megpróbáltam megtenni, és meg is tettem. Egyszerűen otthon maradtam, mert

nem tudtam mit kezdeni a gyerekekkel. Hazajött a feleségem, 8 nap után hazaengedték a kórházból. Másnap reggel már elmentem dolgozni. Rá két hónapra egyik este feksznünk, kopogtatnak az ajtón. Ki az isten nyila lehet az! Megyek ki, hát egy rendőr. Parancsa van, hogy előállítson az őrszobára. Mondom, megtudhatnám, hogy miért? Neki nincs felhatalmazása arra, hogy részleteket közöljön. Öltözzek és menjek vele. Hát ezen ne múljon. Se nem loptam, se nem gyilkoltam, nem vagyok csavargó, hát mit akarhatnak? Bementem az őrszobára.

9 óra tájban jöttek. Bementem az őrszobára, ott az őrparancsnok előadta, hogy néz ki a helyzet. Engem feljelentett az üzem igazolatlan mulasztásért. Két hónappal, vagy három hónappal előbb történt az eset, hogy otthon kellett 8 napra maradjak. 8 nap igazolatlan mulasztásom van, s engem be kell vigyenek másnap reggel Pécsre az ügyészségre. Tárgyalásom lesz. Úgy is volt, annak rendje-módja szerint, másnap reggel bekísértek a bíróságra, az ügyészségre Pécsre, hogy na majd meglesz a tárgyalás. Ez volt hétfőn reggel. Ott mindjárt az ügyész kihallgatott. Hogy volt, mint volt, miért volt. Na akkor megnyomta a gombot. Jött a fogd-meg. Levittek a zárkába, elszedtek mindent, mint a raboktól. Bevágtak a fogdába, szépen ott voltam hétfőn, kedden, szerdán ebéd után egyszer jön az egyik fegyőr, szólítja a nevem. Menjek ki! Kimegyek a folyosóra, menjen oda a végére, ott van egy szék. Oda üljön le. Leültem, jött egy másik rab. Se szó, se beszéd, kezdett szappanozni, borotválgni. Mondom, mit akarnak ezek? Megborotváltak, indíts vissza a cellába. Fél óra múlva indíts kifelé. Hát voltunk többben ilyen igazolatlan mulasztással, hogy aztán a többieknek milyen indokuk volt, azt én nem tudom. Pécssett az ügyészség egyik szélén van a városnak, a bíróság épülete meg a másik szélén. Nyolcunkat összevasaltak, mint a kutyákat, összeláncoltak és keresztül kísérték a városon. Gyalog. Húztuk a láncot, mint a kutya, amikor elszakad. Átmentünk. Megtörtént a tárgyalás. Hogy volt, mint volt. Hát kérem 6 hónap javító-nevelő munkát kaptam, mellette 20 % bércsökkentéssel. Ezt ítélte rám a bíróság, amiért 8 nap igazolatlan mulasztásom volt. De hogy miért, az nem érdekelt senkit. Tudja, mit mondott az ügyész? Azt, hogy miért nem fogadtam valakit, cselédet. A gyerek mellé pesztrának, amíg én dolgozok. Miből fizettem volna ki? Én miből élek? A fizetésemet odaadnám egy vadidegen cselédnek? Akkor meg azért zárnak be, hogy burzsuj vagytok, mert cselédet tartok. Ez volt az álláspontja az akkori bíróságnak. Fogadni kellett volna cselédet, de akkor is el kellett volna menni dolgozni. Elrendelte, hogy 6 hónap, 20% bércsökkentés, közben elrendeli az azonnali szabadlábra helyezést. De azért még visszafelé az ügyészségig, keresztül a városon, még azért összeláncoltak bennünket, úgy kísérték. Tehát ilyen retorziók voltak. Feleségem semmit nem tudott az egészről. Azt tudta, hogy bevitték a bíróságra, de hogy megöltek vagy felakasztottak vagy mit csináltak, semmit nem tudott. Csak akkor tudta meg, amikor hazamentem. Hallani lehetett már, hogy a Horthy-hadseregben annak idején vasfegyelem volt. Nálunk meg az ötvenes években vak-fegyelem. 5 évet dolgoztam 2 hónap híján, beleuntam ebbe. Akinek az apja, nagypapa nem ott született, nem ott élte le az életét, ő maga nem a bányába született, hanem felnőttként került oda, az elég ritka, hogy ott meg is öregedjen. A munkát, a bányászatot azt nem lehet egy lapon összehasonlítani a föld feletti munkával. Mert ha kint akár a tsz-ben, akár a gazdaságban valaki ide megy, oda megy, azt én is megrovom, sőt el is ítélem. De a bányászatot nem lehet ehhez hasonlítani. Azt,

ahová leszálltam ugyan tudtam, de hogy feljövök-e, azt senki nem tudja. A biztonság semmilyen sem volt. Amit magunk csináltunk, az volt. Amit biztosítottunk, olyan biztonságban éltünk. Mit lehetett biztosítani? Pillérezní, hasábfákat, pilléreket rakni a plafon alá. Előfordult olyan eset, hogy beosztottak bennünket az egyik fejtésbe biztosítónak. Nyolcan voltunk, azt hiszem, elhordtuk a fát, hozzáfogtunk pillérezní, közben a kisördög hozzáfogott dolgozni. Jött egy kifújás, mint egy templom tornyostól, ledőlt... na most betakart ott két embert, nem tudott elmenekülni. Hatan elmentünk, kettő ottmaradt. Mire visszamentünk, mire kikapartuk, akkorra megfulladtak. Hát ilyen biztonság volt. Elég sűrűn voltak balesetek, elég sűrűn. Gázkifúvások, omlások, süjtólégrobbanás. Mindig többet akartak, a biztonságra a minimálisat, a termelésre a maximumot. Nem érintkeztünk az aknászokkal. Néha-néha a bányamester leszállt avagy a főmérnök. Magával a csapatvezető vājárral két szót szolt, csilléssel beosztott vājárral nem diskuráltak. Volt olyan aknász, aki – hogy mondjam? – emberséges volt. Ők megadták a feladatot, tessék csinálni! Ha többet csináltunk, több volt a borítékban, ha kevesebbet csináltunk, kevesebb volt, de ennek mennie kellett. Nem volt rossz a kereset. De ezt megint munkahelye válogatta. Én dolgoztam olyan munkahelyen, ahol 18-20 forintot kerestem műszakonként az ötvenes években. De mielőtt a műszak végeztével ki kellett jónni az aknához, hogy kiszálljunk, előbb le kellett ülni egy picit, hogy legyen erőnk kimenni. Hát annyira strapás munka volt. Tolni a csilléket háttal kifelé a vágaton, rossz vágaton. Az oldalnyomás olyan nagy volt, hogy a támfákat – az oldal támfákat, ezek tartották volna az oldalfalat – volt, hogy kitörte. Kifelé valahogy ki tudtam vinni a csillét. Befelé ahogy hoztam, akkor már nem fért be, már akkor minden támfát faragni kellett a fejszével. A hétvégén a derekamon nem volt bőr, és kerestem 20 forintot vagy 22 forintot egy műszakban. Mert nem volt teljesítmény, csak kínlás meg erőszak. Akkor bekerültem egy másik vājár mellé, ott dolgoztam vele majdnem 2 évig. Elővājásban dolgoztunk. A megyei R-gárda parancsnok volt ez a vājár. A pártnak volt ez a rendezőgárdája, annak a parancsnoka volt. Na, emellé kerültem. Megismertük egymást, ő is elfogadott. Láta, hogy akarok, tudok dolgozni. Majd két évig dolgoztunk együtt. Ott a 8 óra hosszában nem dolgoztunk soha kettőnél többet, és 300 forintot alul sose kerestem műszakonként. Olyan volt a munkahely, hogy volt szén. Pillanatok alatt lett szén. A préselő géppel belement jobbról, balról már kijött a 8 csille szén egyből. Akkor gyorsan én már felraktam a stemplit, az ágyalatot neki, rakta, beállította, két tételt kivettünk, már nem kellett tovább csinálni, még egy óra sem telt el. Részben szerencse, részben meg befolyás kérdése volt ez, igen, részben befolyás kérdése. Az én feleségem csak a háztartásban dolgozott, mivel beteges volt. Örültem, hogy a gyerekeket el tudja látni. Tehát ő semmiféle kapcsolatot nem tartott fenn az én munkahelyemmel. Nem mondták meg nyíltan, de tudták, ki az a vājár. Például az egyik csapat megkeresett mondjuk 300 forintot, a másik nem kerestett csak 100 forintot, mert a lehetőség nem volt megadva nekik. De nem szólhattunk, senkinek egy szót sem. Nem tudom, szándékosan vagy félelemből, vagy miből, aki valamit szolt, annak egyszerűen elnéztek a feje mellett. Majdnem úgy nézett ki a helyzet, hogy hát éppen nyíltan nem mondták ki, de azt lehetett érezni, hogy hát jó, jó, úgy kellett neki, miért járt a szája. Valahogy ez ment. Nem lehetett a bányászatot összehasonlítani más munkával. Bementem szépen, és

mondtam az üzemvezetőnek, hogy kérem, le akarok számolni, mert én nem születtem a bányába, és nem is akarok elpusztulni itt. Ezt nem nekem találták ki. Lehúztam 5 évet. Magyarországnak minden munkabíró embere ha lehúzza a bányába, a föld alatt 5 évet, Magyarországnak lesz annyi szene, hogy még az ükunokáknak is elég lesz. Kérem, engedje meg, hogy leszámoljak. Akkor hagytam ott. Eljöttem haza, ide. S akkor kerültem be a gazdaságba. Volt, akit engedtek, volt, akit nem engedtek. Na engem például a bányászat alatt, a bányában dolgozás ideje alatt nem egyszer el akartak vinni segédvājárnak, tanfolyamra. Nem vállaltam, mert már úgy dolgoztam mint vājár. Csillés létemre. Nem vállaltam. Akkor vinni akartak vājáriskolára, hogy menjek el vājáriskolára, hiszen már tudom, csak le kell vizsgázni. Már abba is belenyugodtak volna, ha nem megyek el az iskolára. Menjek el csak a vizsgára. Nem megyek. Nekem nem kell. De több lesz a pénzem! De kevesebb a biztonságom, a szabadságom. Én mint szürke csillés, mint egy segédmunkás, bármelyik pillanatban odaállhatok a főnök elé, és azt mondhatom, hogy kérem, nekem ebből elég volt, le akarok számolni. Nem lesz oka neki azt mondani, hogy nem lehet. Így egy egyszerű szürke kis ember vagyok. De ha én elmegyek és leteszem az iskolát, vagy levizsgázok, ők kitanítottak engem, szakmunkást csináltak belőlem, akkor jogosan vághatják a fejemhez, hogy ezért tanítottunk ki! Tehát itt volt az én biztonságom és szabadságom. Albréletben laktunk, egy kis falusi házat béreltünk, és onnan jártam be. Utána hazajöttünk. Ez volt a harmadik húzása jóanyámnak. Megint eljött utánam. Pedig nem leveleztünk. Eljött utánam, és fél napig beszélt, addig főzte a fejem, hogy gyertek haza, meg így, meg úgy, részben befolyásolt. Habár én is kezdtem akkor már unni azt a dolgot. Nem élet az, a bányászat. Nekem legalábbis nem volt az. Mert az ember, ha semmit nem csinál egy süjtóléges bányában, egész műszak alatt csak ül, akkor is, ha kiszáll, annyira fáradt, hogy nem is lehet azt elmondani. Ha itt a gazdaságban én 48 órát éjjelnappal dolgozok, fele annyira sem vagyok elfáradva, mint ott 8 óra alatt. Mikor én a bányából hazamentem, kiszálltam, elmentem haza, megebédeltem, se arra nem volt kedvem, hogy valahová elmenjek, se arra, hogy valamit csináljak otthon. Csak aludni, aludni, meg aludni. Tehát ez nem élet.

Hazaevett a Plutó bennünket. Hazajöttünk. Elég könnyű volt elhelyezkedni. Mindig van felvétel. Bekerültem egyszerű rakodónak a gazdaságba. 13-14 évig voltam rakodómunkás a központi szállításon. A mai korosztály ezt nem tudja, mi a munka, ahhoz képest, hogy mi mit csináltunk. Akkor még nem volt szalag, nem volt felvonó, nem volt semmi. Akkor még a kombájnok zsákba engedték az aratáskor a gabonát. Tele volt egy zsák, akkor azt el kellett vinni. Ment a traktor a pótkocsival, nem állt meg. Menet közben kaptuk a zsákot, vittük a kocsira. Mentünk tovább, raktuk a kocsira. De gyorsan, mert a másik traktor nehogy hamarabb megrakodjon, mint mi. Elébünk nehogy menjen, mert az nekünk idővesztés. Es akkor rohanás. Természetesen több pénzért hajtottunk. Ha egy fuvar kiesett nekem, az még lényeges pénzt jelentett. Ma minden gépesítve van. Akkor meg semmi nem volt. Azért dolgoznak könnyebben, százzszorta. S azért én nem vagyok ellene a fiatalságnak, mert a fiatalság közt is van, de sok van, aki elmegy a munka temetésére. Senki sem akar már dolgozni máma. Tanulni akar. De mi lesz velük istenem? Ki fog dolgozni, ha mindenki főnök lesz? Sokkal több eszük van, mint nekünk volt. Mert nem azon van, hogy a kislapát már nem elég, vegyük a

nagyot. A fészkes fene, nem kell a kis lapát se. Dehogyan kell! Esze van. Csak hát itt a probléma. Mindenki azért mérnök se lehet. Akkor ki fog dolgozni, mert csak kell dolgozni. Azt a tehenet meg kell fejni. Trágyát ki kell vinni, azt a takarmányt be kell kazlani. Az öregebbik fiam itt van a tehenészetben. Számtalanszor hallok tőle, hogy egyszerűn nincs ember, nem tud eljönni szabadságra. Szabadnapra se, mert aki van is, ha két napot dolgozik, harmadik nap már nem megy. Mert nehéz. Bekerültem rakodónak. Rettentő sokat kellett dolgozni. Volt egy szállításvezetőnk, még szerencse, hogy az az ember emberséges volt. Volt benne betyárbeccsület. Megkövetelte a munkát, és én ezt soha nem is bántam. Kérje meg azt a munkát, mert nekem az volt az elméletem mindig – sokat veszekedtem is ezért a munkatársakkal –, hogy én nem azért jövök el hazulról, hogy ne legyek otthon. Azért jöttem el, hogy pénzt akarok keresni, és mentül többet, mert annál nagyobb darab kenyeret tudok adni a családnak. Nekem ez volt az elméletem. Ez meg is látszik a kezeimen meg a lábaimon. Nem volt kezdetben semmi baj. 1977-ig, az első infarktuszig nem éreztem semmit. Nem tudtam, mi az, hogy nehéz, mi az, hogy sok. Na majd aztán később én is próbáltam a mai fiatalság eszével gondolkodni, hogy muszáj nekem nyugdíjba menni innen, mint rakodó? Elmentem traktoros iskolára. Elvégeztem. 4 hónapos volt a traktoros iskola ott a gazdaságba. Kijártak, itt volt helyben a központban. Kijártak a KPM-től, rendőrségtől előadó, gépészmérnökök, mint oktató. KRESZ-tanításra a Békés megyei kapitányságnak a KRESZ-propagandistája volt. Három hónapot töltöttünk le az iskolából, amikor a gazdaság megvette az első, mert most már több van neki, ún. járműbuktatót Olaszországból. Cukorrépa vagonírozáshoz, primázáshoz. Az monstrum gép, felhajt rá akár két teherautó, akár traktor pótkocsival, van egy ilyen nagy platója, mintha ez az asztal lenne, itt megáll a teherautó, akkor hidraulikával megemeli, és a végén belefolyik egy bunkerbe a rajta lévő répa. Szalag segítségével viszi tovább. Tehát akkor megvették ez a járműbuktatót, egy nehézgépet. Na, erre kezelő kell. Akkor elkezdte a vezérkar összedugni a fejét, na, kit kellene elküldeni. Indítanak egy iskolát Hatvanban a Cukorgyárnál, egy nehézgépkezelői iskolát, de kit kéne elküldeni? Gondoltak egyet az igazgatóval, meg kéne próbálni két-három embert erről az iskoláról kiemelni. Úgyis benne vannak a tanulásba, nem úgy megy nekik, mint aki máma kezdené. Részben meg kicsit pofára is ment. Nocsak, hát kit kérdezzenek meg. Hát a legfontosabbat. A KRESZ-oktatót. Az igazgató szerint a KRESZ volt a legfontosabb egy járművezetőnek. Kérdezte, abból ki hogy áll? Adjon az oktató olyan javaslatot, hogy volna-e az osztályban valaki – két-három ember – akit javasolna, és aki túlságosan nem fogja megsínyleni az iskolát. Tehát le tud itt vizsgázni akkor is, ha még egy hónap van vissza. De már most átvezénylik egy másik iskolára. Erre aztán összedugták a fejüket az igazgató meg a százados. Hát hármunkat kiszúrtak, magam is benne voltam. Elküldtek Hatvanba. Elmentünk nehézgépkezelői iskolára. Vállalom-e? Akkor én már tényleg a fiatalság fejével gondolkoztam, hogy a tanfolyam nem kér kenyeret, de megint egy kenyér lesz nekem a traktorvezetői jogosítvány mellett a nehézgépkezelői vizsga is. Nem kell zsákolni, és a nagyvillát, meg a nagy lapátot emelgetni. Elmentem. No de azért mégis ez volt a fő foglalkozás, a fő szempont nekem a traktorvezetői vizsga. Az ha sikerül, a nehézgépkezelői mellette, akkor jó. Tehát amikor elmentem azt az egy hónapot, mert a másik két hónapos volt, egy hónapot még ide is kellett tanulni.

Lejárt az egy hónap, kapom a táviratot, hogy ekkor meg ekkor lesz a vizsga. Üljek vonatra előző nap, és menjek haza. Mondom nem úgy lesz az, főnök! Hát hogy? Úgy, hogy maga a kocsiját el fogja küldeni értem. Mert ha én egész éjszaka utazok Hatvanból, kérdem én magát, törten, fáradtan, maga hogy állna oda vizsgázni? Beleegyezett, rendben van. Délután 4 órára ott lesz a kocsis értem. Ott is volt, elhoztak haza. Levizsgáztam, akkor még azon a másik iskolán volt egy hónap hátra a vizsgáig. Akkor kezdtem el a kéthónapi anyagot egy hónap alatt ott begyűrni. Addig nem érdekelt az. 61-62-ben volt, azt hiszem. Tehát akkor egy hónap alatt lezavartam a másodikat. Akkor utána megjött az a nagy monstrum, utána mint kiképzett szakember én kerültem oda, én lettem a vezetője neki. Na, ott dolgoztam pár éven keresztül, mert ez csak szezonális munka. Nem lehetett meggazdagodni egy olyan családnál, ahol 5 személyre egy kereső van. Három gyerekem volt, a feleségem a háztartásba tudott besegíteni. Pillanatnyilag, eleinte javult a helyzet, később megint romlott. Eleinte javult olyan értelemben, hogy 50 fillér volt nekünk a mázsapénzünk, mint rakodónak. Ahány mázsát teljesítettünk, annyi 50 fillér naponta, plusz 2,50 biztosított órabér. Tehát a 8 órára a 2,50 az 20,- Ft. Ha semmit nem csináltam, az akkor is megvolt. Erre jött rá a teljesítménybér. De később a forintnak csökkent az értéke, romlott. Nem panaszkodhattam a gazdaságban most a legvégén sem. A kezdet-kezdetén 2-3-4 év jó volt, meg most ugyanaz a 3-4 év, a végén, hogy abba hagytam. Én egy oltári hülyeségnek tartom 56-ot. Amilyen cirkuszok voltak, habár itt semmi nem volt, már ahhoz képest, ahogy hallotta az ember, hogy Pesten, meg a nagyvárosokban mi volt. Ennyire süketek, ennyire analfabéták az emberek, hát mit csináltak? Például itt a gazdaságban. Jöttek, hogy majd ők megváltoztatják a világot. Fészkes fenét, semmit nem változtattak meg. Mink leszünk az urak most már. Fogták a párttitkárt, fényes üvegekből volt a csillag kirakva. “Fogd a talicskát, hordd el onnan” – mondták a párttitkárnak. Ez nem tartott soká. Vége lett, a párttitkár összekapkodta azokat az ürgéket, “fogd a talicskát, hordd az üveget vissza, úgy, ahogy volt” – mondta nekik. Nem is találok szavakat rájuk. Túl sokat nem változott a helyzet. Nem érzékeltük. “Hajts”! – ez volt a jelszó. Na utána, amikor már megvolt a traktoros iskolám, megvolt a iskolaparancsnokunk ott a nehézgépkezelői iskolán. Másikülönben üzletkötő volt, Magyarország részéről. Kijárt Kubába, meg ide, oda, cukornádakkal bajlódott. Vége lett az iskolának, ő tartotta a politikai órákat az iskolán. Még a traktoros iskolán is volt politikai oktatás. Anélkül nem megy semmi, nincs! Politikai oktatás nélkül nincs. Ő tartotta, hogy a marxizmus így, a marxizmus úgy. Mít ad Isten, vége lett az iskolának, két hét múlva baja lett a gépnek. Sarkadról a Cukorgyártól, mert nekik már korábban is volt ilyen gépük, telefonon kihívtak egy szerelőt. Kijött, javította, dolgozott. Ott munkaközben kérdezte, hogy hallottam-e, hogy a Főelőadó kiment üzletet kötni, és írt vissza egy levelet, hogy töltsék be az állását, neki nem kell. Előtte két héttel ő mondta, hogy a leninizmus. Hagyjuk már a dumát. Ilyenek az emberek. Én nyíltan meg merem mondani, egy baj van, hogy a Jani bácsi (mármint a Kádár – Gy.T.) nem polipnak született. Hogy annyi csápjja lenne, hogy mindenhova elérne. Mert ő nagyon jó dolgokat ad ki, vagy a közvetlen munkatársai. De mire idejut, a tizedrésze sem valósul meg. Ha ő azt mondja, hogy zöld, kimondja, mire ide ér, már szürke. A vezérkarnak, a középvezetőnek, meg a

munkásnak is úgy kell megfogni azt a munkát, hogy abból valami haszon is legyen. Tehát szívvel, lélekkel, odaadással kell dolgozni, becsülettel, ami nagyon kevés van. Itt a gazdaságba az egyik kerületvezetőnek például volt egy traktorosa. A gépek drótkerítéssel voltak bekerítve egy udvarra. Zárt helyen van. Volt egy nagykapu csinálva rajta. Reggel jött az egyik srác, begyűjtja a traktort, hogy megyen dolgozni, hát fogta magát, miért kerüljön a nagykapuhoz a traktorral, zsupsz keresztül, ilyen betonoszlopokkal volt a drótkerítés. Vitte a betonoszlopot is meg a drótkerítést is. Keresztül ment rajta. Na ide figyeljen, nem mondták neki azt, hogy jól tetted. De azt se, hogy miért tetted? S ilyen nagyon sok van, ilyen nemtörődömség, ilyen felelőtlenség. S amikor a kerületvezetőnek én ezt felvettem az egyik alkalommal, Pista bácsi hová jut ez az ország? Hová jutunk mi, ha így végeznek az emberek, és nem kéri számon tőlük, hogy hát becsületesen próbálj dolgozni? Sok tapasztalatom van a felelőtlenségre, a nemtörődömségre. Most az elmúlt időszakban javult a kereseti lehetőség, de sokat romlott a fegyelem a nemtörődömség miatt. Például, hogy kik tudnak, tudtak itt érvényesülni, miért kell ezt, vagy miért lehet ezt megengedni, ez mind kérdés. Miért nem tudnak odahatni, hogy ne csak a bólogató Jánosok próbáljanak vagy tudjanak érvényesülni, hanem azt nézzük meg, hogy valóban az az ember hogy dolgozik, mit termel. Milyen hozzáállása van a munkához. S azt próbáljuk kiemelni, vagy jobban megfizetni. Ne pedig azt, aki mindenbe belemegy, s mindent ráhagy, mert ezt a főnök mondja. Szerintem ez nem jó. Mikor ezeket az iskolákat lettem, akkor évekig folytattam még a munkát. 22-23 évig voltam egyszuszra ennél a cégnél. Legutolsó két évbe a műhelyfőnök felhívta a figyelmem, hogy Sanyi bácsi nem gyerek már, jöjjön be a műhelybe alkatrészraktárosnak. Könnyebb lesz a munkája, nem ázik, nem fázik. Nem rázatja magát egész nap a traktoron. Hát jó, rendbe van, bemegyek raktárosnak, de mi lesz a forinttal? 2500 Ft. Mondom, akkor inkább rázatom magam! Az nem pénz. Addig-addig beszélt, hogy idefigyeljen, itt lesz egy hónapot, másfelet, meglátjuk, hogy milyen lesz a hozzáállása a munkához. Mondom, én azt hiszem, hogy nem máma jöttem ide a céghez. Maguknak már ezt, mint főnököknek tudni kell, hogy nekem milyen a hozzáállásom. Tehát vagy tudnak adni egy elfogadható bért, amiből meg lehet élni, mert nekem nincs más óhajom, nincs más kívánságom. A becsületes munkám után, emberhez méltó életet akarok. Semmi több. Nekem ez kell. Csak addig dumált, csak addig főzte a fejem, hogy bent leszek egy hónapig és fel fogják emelni 3.000 Ft-ra. Ezt ő garantálja, és még utána. Na kérem, eltelt 5 hónap, eltelt 6 hónap, akkor csak az volt, hogy be kell járjak a központi raktárba vételezni, alkatrészeket, csapágákat, gumikat, hát ami a gépekhez kell. Főtengely, kivételeznem, lehoznom. Nahát ott nekem segédmunkásnak kellett lenni, mint raktárosnak. Traktorosnak kellett lenni, mert nekem kellett bevezetni a traktort, pótkocsival, mikor kihoztam az árut. Könyvelőnek kellett hogy legyek, mert amikor kihoztam, akkor be kellett könyvelni. Ha kiadtam egy fél marék szeget, egy-két csavart, megint könyvelni kellett, hogy ilyen és ilyen számú géphez ezt adtam ki. Akkor rámsózták, hogy a gépuhvart is lássam el, tartsam karba. Adjam ki a munkagépeket a területre, ha viszik valahová. Akkor a végén felszereltek egy U-28-as traktorra egy hidraulikus emelőt, egy darut... Kint a határban tönkrement, összetört a traktor vagy éppen pótkocsi. Na menjek ki a daruval, tegyem fel a kocsira, majd behozzák. Hát ez lett. De a pénzről mindenki hallgatott. Eltelt hat hónap, eltelt egy

év, eltelt másfél év, pénz sehol. Egyik alkalommal már rettentő begurultam elkeseredésemben. Bementem a kerületvezetőhöz és mondtam neki, hogy mi újság. A követelmény nap mint nap nő. Olajfűtéssel volt a nagy szerelőcsarnoknak a fűtése, s legalább két órával hamarabb be kellett fűteni – és azt nem lehet magára hagyni –, hogy mire 7 órára jönnek, elfogadható idő legyen, hogy ne fagyjon oda a villáskulcs a kezükre, vagy a kerékanyához az ujjak. Ott laktam helyben, kitelik tőlem. Mindig felkeltem 1/2 5-kor, 5 órakor már bent voltam, melegítettem előbb végig a vezetékét, gázolajcsövet, mert belefagyott az olaj a csőbe, mert kezdetlegesen volt megépítve, mire be tudtam gyűjtani. Ezt egész télen minden áldott nap csináltam. Kérem egy köszönetet, egy jó szót én ezért nem kaptam. Itt egy embert vettem figyelembe, aki nagy kalapot tud emelni, és mindenben azt tudja mondani, mindegy ha igaza van, ha nincs: ha ezt a főnök mondta, akkor biztos igaz. De ha egyetlen egyszer én azt merem mondani, hogy ez nem jól van, ez nem így van, azért, mert ki merem nyitni a számat az igazságtalanság miatt, a nemtörődömség miatt, soha nem estem bele a prémiumba, a jutalomosztásba, a kitüntetésbe (...)

JEGYZETEK

¹A szocialista bérpolitika alapjai (Brosúra). Népszava 1950. 33. old.

²Rákosi Sándor: Normarendezések 1948-1950-ben. In: Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről. Kossuth, Budapest 1985. 201. old.

³SZOT Közg. Főszt. 1950/28.

⁴UMKL XXIX-F-3 17 dob. 5/11-13. sz.

⁵A szocialista bérpolitika alapjai. 6. old.

⁶Irányelvek az 1955. évi bértartalékok felosztására. SZOT Levéltár Termelési Fősztály Iratai 1954/71.

⁷SZOT Közg. Főszt. 1950/109.

⁸Gyekiczky Tamás: A fegyelem csapdájában, MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest 1989

⁹SZOT Közg. Főszt. 1951/41.

¹⁰Huszár Tibor: Gondolatok a munkaerőlcseről. Magvető, Budapest 1982

¹¹UMKL XXIX-F-9 19 dob.

¹²A Legfelsőbb Bíróság irányelvét lásd: Kádár Miklós: Büntetőjog. Budapest 1955. Egyetemi Jegyzet. Kézirat.

¹³UMKL XXIX-F-2 16 dob. 1-6. sz./XII/11.

¹⁴ SZOT Közg. Főoszt. 1952/1.

¹⁵ SZOT Bérosztály 1954/5.

¹⁶ UMKL XIX-F-11 10 dob.

¹⁷ UMKL XIX-F-11 10dob.

¹⁸ SZOT Term. Főoszt. 1954/83.

¹⁹ SZOT Közg. Főoszt. 1955/23.

A jegyzetekben használt rövidítések:

UMKL = Új Magyar Központi Levéltár. Dob = doboz
 SZOT Közg. Főoszt. 1952/87 = SZOT Levéltár: Közgazdasági Főosztály iratai 87. dosszié, 1952. /Term. =
 Termelési Főosztály/
 (Mivel a levéltári iratok majdnem húsz évvel ezelőtt kerültek kiadásra, a jelzetük mára megváltozott. Az Új Magyar
 Központi Levéltár napjainkban Magyar Országos Levéltárként működik, a SZOT Levéltár működéséről nincs adatunk.)

Na* akkor jött a fordulópon. Nagyon nagy elkeseredésemben kitörtem, és bementem a kerületvezetőhöz, hogy minden áldott nap nő a követelmény, a pénzről meg mindenki hallgat. Azért nem gondolják, hogy túlzásba viszik, valamiből nekem is meg kellene élni. Tudja mi volt a válasz? Nincs jogom megítélni, hogy mikor és kinek adjanak fizetésemelést. Na akkor nagyon csúnyán mondtam az Istentől kezdve az ördögön keresztül mindent. Mit képzelnek, nekem csak a munkához van jogom?

A szakszervezet Bólogató János, uram! Bocsánat. Bólogató János. Azért, hogy ne kelljen neki dolgozni, azért elmegy szakszervezeti titkárnak. Ilyenek.

Raktár után kaptam az infarktust. Raktáron, amikor veszekedtem. Bementem a központi raktárba vételezni. Tudtam, hogy ennek a traktornak kell egy tárcsa vagy egy fogaskerék. Ezt kéne betenni, és tudna termelni. Így meg itt áll hetekig bent a műhelybe. Ott veszekedtem óraszámra, míg végül sikerült kapni, vagy nem sikerült kapni, mert valóban nem volt. Nem hoztam, akkor megkaptam, hogy biztos nem is akart adni, azért nem adott. Innen jött az infarktus kérem.

Három kerülete van a gazdaságnak. Minden kerületnek van egy vezetője, olyan mint a századparancsnok a katonaságnál. Nagyon összeveszttem vele, akkor egyből beadtam írásban a felmondásomat. Akkor jöttem ide lakni, mert valahol dolgozni kell. Hát hová menjek? Van a vasútnak a túloldalán az építő ktsz-nek az irodája, telephelye. Bemegyek, volt a gazdaságból egy-két ismerős is. Közvetlen maga az elnök is, az is ott dolgozott hajdanában a gazdaságban. Mondom neki: Jani bácsi, lehetne itt valami munkát maguknál találni? Hogyne lehetne! Beálltam a kőművesek mellé segédmunkásnak. Kérem, itt nem egészen másfél évet dolgoztam, amikor megjött az infarktus. Annak a következménye. A másfél év alatt itt három kitüntetéset kaptam. Olyan pénzosztás nem volt, hogy én ne lettem volna benne. Kérdem én, hogy a huszonhárom év alatt, ott soha egy fillért, soha semmit nem kaptam, más ember voltam, más volt a nézőpontom, nézetem, másként dolgoztam, mint itt?

Nekem világeletemben az volt a nézetem, hogy ha egyszer odaevett a fene engem valahová, akkor onnan menjek nyugdíjba. Nem szerettem a mászkálást, máma itt, holnap ott. Ha a hátamon fát vágnak, akkor is kibírom. Ez volt az elméletem. Most is úgy gondolom. Ha most én dolgozni mennék, ha csak egy kicsi módomból volna rá, nem szeretném változtatni a munkahelyemet.

Kőművesek mellett dolgoztam. Építettük a házat, emeletes házat építettünk. Hordtam oda neki a téglát, a maltert, a betont, meg hát ami kellett. Kerestünk. Kerestem, mert volt teljesítmény. Majdnem másfél évig csináltam. Akkor jött az első infarktus. Azt mondta az öreg hentes mester

* Az itt következő oldalak az "Ünnepi Kötetben" terjedelmi okok miatt nem szerepeltek.
A szerkesztők.

Csabán, a kórházba, tudja mit, Sanyi komám, úgy gondolom várjuk meg míg letelik ez a táppénz, az éves táppénz, utána én leszázalékolom magát. Mondom, maga tudja főorvos úr. Ezóta így vagyok.

Mikor ide bejöttem a gazdaságból, akkor a temetőbe mentem lakni. A feleségem ellátta a temetői teendőket, mint temetőcsősz, én meg eljártam a ktsz-be dolgozni.

Legelőször amikor hazajöttem, az anyám házába mentünk lakni. Onnan pár nap múlva kizavart, akkor jöttem be a gazdaságba dolgozni. Bejöttem a gazdaságba dolgozni, legelőször kaptam kint egy tanyát a gazdaságtól. A tanyán 5-6-8 évig laktunk. Onnan jártak be a gyerekek iskolába, vasút mellett télen-nyáron gyalog. Egyik alkalommal egyik este vége volt a munkának, oszt bent a központban a kultúrházba volt egy büfé. Bementünk, hogy megiszunk egy pohár sört, aztán ment haza ki merre lát. Ahogy bementünk, bementem én is, ott volt a direktor. Hozzáfogtunk ott beszélgetni. Akkor kezdték itt ezt a lakókerületet, ahol én is dolgoztam. Akkor kezdték a szolgálati lakásokat építeni. Hat darab ikerlakást, tehát hat épület két-két lakással, két családnak. Volt egy-két ház, ahol laktak is. Fájt nekem a fogam arra, hogy mégis csak bent van az artézi víz, villany van, ott meg a tanyában villany se volt. Kútból ittunk. Meg hát ez csak közelebb volna. Bementem, hogy megiszok egy korsó sört. Ott van a direktor. Előjött a szava erről az építkezésről. Na majd mondom neki, úgy sóhajtozva, jaj, főnök de szerencsés órában született az a valaki, aki azokat megkapja. Mondom, én is régóta itt vagyok már, öreg gyerek vagyok itt a gazdaságba, meg ott a tanyában is sokat laktam. Azt mondja a direktor, Sándor, kérte maga egyáltalán, hogy kapjon egy ilyen szolgálati lakást? Ugyan mondom, főnök, hát hogy merhetek én ilyesmit, hát nem ilyen csóró Jankóknak csinálják azt, mint én vagyok. Van arra hivatott bennfentesebb nálam. Erre rettentő begurult a direktor, hogy mondhatok ilyet, hogy képzelem én, nem a dolgozóinak csinálja? Ja, mondom, álljon meg a menet, dolgozó és dolgozó között különbség van. Dolgozó és munkás az nem ugyanaz. Na ide figyeljen, holnap reggel bemegy a kerületvezetőhöz és megmondja, hogy egyik lakást válassza ki, hogy melyiket az a maga dolga, s az én parancsomra azt a lakást utalja ki magának. Tátottam a szám, ez nem igaz.

Hazamentem, csóró feleségem majd kiugrott a bőréből örömeiben, annyira örült, hogy változik egy kicsit, javul a körülmény. Másnap reggel megyek be, hát nem voltam 15-20 méterre az iroda ajtajától. Egyenest mentem be, rögtön megnézem, hogy van-e a kerületvezető és megmondom neki, hogy mi az ukász, a direktornak mi a parancsa. Egyszer hirtelen elsuhan mellettem egy autó, odanézek, hát a direktor. Kiugrott belőle, meg befelé. Na jó reggelt, hogy vagytok, mit csináltok, mi újság? Mit csinálunk ma? Erre odaértem én is, megyek be, ahogy meglátta, hogy megálltam mellette, azt mondja a kerületvezetőnek, ezt a szélső lakást azonnal utald ki, add oda a

kulcsot neki, és amikor teheti, adjál neki járművet és költözzön be. Viszontlátásra, én megyek! Így kaptam meg.

Ettől kezdve lett jobb a körülmény.

Amíg össze nem vesztünk a kerületvezetővel, hogy megelégettem, hogy a munka mindennap több, de pénz sehol, ott laktunk. Hát természetesen, aztán a lakást le kellett adni. Eljöttem.

Eljöttem a gazdaságból. Legelőször biztosítottak a tsz-ben munkát. Ez volt az első indulás. Most már mit csináljak, valami lakást kellene nézni, mert valahol lakni kéne. Jöttem-mentem, hol kapok lakást, hol kéne kivenni egy ágyat, valamit. Találkoztam az egyik ismerőssel. Itt dolgozott a temetőben. Itt volt sírásó. Mondja, hogy mi járatban vagyok? Mondom, hogy nézelődök, kéne nekem valami sufni, ahol meghúzódhatnánk, mert összerúgtuk a bocskort a cégnél, onnan menni kell. Idejöttem dolgozni, de most már valami lakás kellene. Nem volna kedvem idejönni temetőcsősznek? – mondja. Félek? Hogy az isten nyilában félnék, mitől?! Az élő emberektől kell félni, nem a halottaktól. Az már fel nem kél egyik sem, hogy megharapjon. Na jól van. Azt mondja, ide figyelj. Itt úgy néz ki, hogy máma, holnap elmegy a temetőcsősz, menni kell neki, mert lop, csal, zsarol, mindent csinál. Csak jót nem. A tanács azt mondta neki, hogy mondjon fel magának, de nagyon gyorsan, aztán tűnjön is le a láthatárról.

Menjek be a tanácshoz, különben ő is megy be, majd ő beszél vele, hogy adják oda nekem. Be is mentem, akkorra már ez a cimborá is bement, szólt. Én is mondtam, hogy mi járatban vagyok. Mondták, hogy lehet, semmi akadálya. Na, két nap múlva már pakoltam is be a cuccot. Mikor azt is felszámolták, mert állítólag a Temetkezési Vállalat fog ide építeni koporsóraktárat meg irodát, szóltak, hogy próbáljak valamit nézni. Azt mondta a tanácsutkár, hogy kamatmentesen biztosít 100.000 Ft-ot hosszú lejáratúra, próbáljak venni egy kis házat. Mondom én ilyen hülyeséget nem csinállok, mi a biztosíték, hogy én holnap nem dobom fel a bocskort, s akkor ki fogja kifizetni az adósságot. Mert nekem adósságom életemben sose volt, meg nem is lesz. Az életünk árán, az egészségünk árán, infarktussal hordtam a földet, sírt ástam, meg az építőmunka, összehoztunk egy kis pénzt, annyira, hogy meg tudtam venni ezt a házat. Így alakult.

A nyolc osztályt mindegyik gyerek elvégezte. Három gyerek közül két fiú egy lány. De tovább nem tanultak. A két fiúnak nem volt kedve hozzá. A legöregebb gyerek nagy markos kölyök, dolgozni szeret, tud, de már a hetedik, nyolcadik osztályt úgy járta ki, hogy az iskolában festette a kerítést, tömte ki a madarakat a szertárba. Ez volt a hetedik neki, így vizsgázott le, annyira nem bírta. Mindent csinált, csak tanulnia ne kelljen. A másik gyerek is hasonlóképpen volt. A kislánynak volt esze. Jó jeggyel végzett, mondhatni kitűnővel, de mint mondtam, egy keresetből 5 személyre kellett a pénz, nem lehet gondolni, hogy taníttassam is. Amikor a kislány az 5 évvel fiatalabb, mint a gyerekek, elérte a 8 osztályt, akkor a nagyobbik gyerek azt mondta,

hogy apu miért nem engedted továbbtanulni Mártát? Számításból fiam. Én szerettem mindig a holnapra is gondolni. Nemcsak a mára! Én nem bírom a magam erejéből. Azt mondja, most már mink is hozzá tudunk dolgozni. Igen fiam, de téged holnapután elvisznek katonának, meg a másikat is, és egyedül maradok, egy keresettel. De még akkor nektek is kell egy kis surranó pénz.

Nyolcadik után idejött mindegyik fiú a gazdaságba dolgozni. Fogatosok, kocsisok voltak. Ott kezdtek dolgozni, utána bekerültek az állattenyésztésbe, tehenészetbe és utána meg elvitték őket valóban, ahogy számítottam, katonának.

Elvisznek katonának benneteket, utána megint egyedül maradok egy keresetre, én ebből a keresetből nem bírom Mártát taníttatni. Még ha titeket nem visznek el katonának, te nem akarsz, nem tudsz, nem szeretsz tovább tanulni. Lehetőség se igen van rá. Na most én semmi szín alatt nem akartam azt megélni, hogy nekem a fejemhez vágja valamelyik gyerek, hogy a lányból nagyságos asszonyt csináltam, kitaníttattam, de az én keresetem árán, én izzadtam meg érte. Azt fogjátok mondani. Ha máma nem, majd jövőre, de így lesz. Ha én magam nem bírom, én a ti keresetetekre nem számítok.

Márta férjhez ment, a fiuk megnősültek. A kislány anyám falujában van férjnél, négy gyereke van. A két fiú az itt lakik. Az egyik traktoros, a középső, itt a gazdaságban, amit én otthagytam, a legöregebb az is itt lakik, az pedig itt van a tehenészetben, tehenész.

A lányom is dolgozik, mert van egy jó kis ura, hogy a kávé meg a pálinka, az ott legyen mire ő felkél, meg a meleg szoba. Csak neki ne kelljen megmozdulni.

Nem folytatta egyik sem a tanulást.

Márta 17-18 éves volt, amikor férjhez ment. A két gyereket meg 18 éves korában elvitték katonának. A legöregebb Szegeden szolgált távol, a kékeknél, a kisebbik gyerek meg Pesten volt a dísz-században.

Nincs idő a fiataloknak az öregekkel bajlódni. Nekik családjuk van, én ezt megértem, de csak részben. Nekik külön családjuk van, mindenkinek. Családjá van, gondja, baja, háztartása van, munkahelye van. Csak egyet nem értek. Ezelőtt az én koromba, a régi öregek egy szülő 8-10-12 gyereket fel tudott nevelni, volt rá ideje. Máma a 12 gyereknek nincs rá ideje, hogy eltartson egy szülőt. Miért van ez?

Mint munkás, mind kifogástalan, a lány is. A lánynak egy baja van, hogy már régen nem lett volna muszáj egy olyan életet élni neki, amilyen van, egy alkoholistá, egy kötekedő, egy verekedő, egy csavargó mellett. Mert a nemdolgozás mellett kölcsönkér, ellopja a pénzt, berúg, hazamegy. Még kisebbek a gyerekek, éjszakának idején fülinél kapja a gyerekeket, viszi ki, húzza az utcára és hajigálja ki őket sorba. Mert én vagyok a Jani, mert berúgtam. Ha a lány különb volna, akkor már rég otthagya volna. De neki is tetszik ez az élet, mert ő is megszerette a tintát.

A középső gyereknél egy, emitt meg kettő gyerek van. Ez a középső gyerek, ez megsértődött. 6 hónappal az anyja temetése után eljött egy vasárnap a kislánnyal, akkor még egyedül voltam. Meg mertem kérdezni tőle, hogy mondd fiam, csak ennyit érdemel az anyád? Temetés óta még egyszer sem voltál, nem telt egy szál virágra kivinni a sírjára? Nem szeretek én temetőbe járni. Nahát én akkor megmondtam. Hogy nem sül ki a szemed, ezt érdemli, amiért felnevelt, hogy már eltelt egy fél éve, hogy eltemettük, de még nem voltál megnézni a sírját, nem érdekel. Meghalt, oszt oda van minden! Akkor behúzta a kaput, azóta nem nyitotta ki. Na? Istenem, hát nem kopik a kapu! Nem nyitja ki, nem kell behúzni. A legöregebbel járunk össze. Én is oda be-benézek, ő is. Ha valami van, ő szokott segíteni. Semmi öröm nincs, csak a megszokás. Az egyhangú szürkeség. Sehová nem járok, egyedüli szórakozásom egy doboz, a TV. Nyáron néha átmegyünk Gyulára, vagy háromszor a fürdőbe. Nekem is jót tesz a lábaimnak, a sok lépcső, a sok nehéz munka után. Nem kívánkozom sehová. A magam csendességében, a nyugalom, a békesség, semmi más. Semmi más nem érdekel. Ez az óhajom, hogy ez meglegyen, s nekem ez elég. Énnekem már vágyam sincs semmire.

